ÁRBÓK

HINS

ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1904

REYKJAVÍK
PRENTUÐ Í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU
1904

ÁRBÓK

HINS

ISLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS

1904

REYKJAVÍK

PRENTUÐ Í ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJU

1904

Efnisyfirlit.

Leiðrétting.

Bls. 20, línu 6. (neðanfrá talið).

Í suðvesturendanum á að vera: Í suðausturendanum.

Rannsókn

í Þverárþingi sumarið 1903.

Eftir

Brynjùlf Jònsson.

Einar sál. Guðnason á Hofstöðum í Stafholtstungum hafði skömmu fyrir dauða sinn skrifað stjórn Fornleifafélagsins og bent á nokkra sögustaði í Stafholtstungunum og víðar, sem vafaspursmál gæti verið um og þörf væri á að félagið léti rannsaka. Það talaðist því svo til, að eg skyldi skoða þessa staði í sumar (1903), ásamt nokkrum öðrum, er eg hafði áður í huga, þar á meðal að búa til uppdrætti af þingstöðunum. Mun eg nú skýra frá árangri rannsókna minna, og athuga hvern sögustað fyrir sig.

I. Þingnessþingstaður.

Svo segir Íslendingabók (5. k.): »En þeir voru sóttir í þingi því es vas í Borgarfirþi, í þeim staþ es siþan callat Þingnes«. Og Hænsa-Þórissaga segir (13. k.): »Ok er vorar safna þeir at sér mönnum, ok fara suðr til Borgarfjarðar ok koma í Norðtungu ok stefna Arngrími til þings í Þingnes ok Hænsa-Þóri«. Sigurður sál. Vigfússon rannsakaði Þingnessþingstað 1884 og sá þar margar búðatóftir. En auðséð þótti honum, að þær væri frá mjög fornri tíð og að eigi hefði þingstaður haldist þar lengi fram eftir öldum. Hefir hann án efa rétt í því. Það kann að sýnast undarlegt í fljótu bragði, að í einu og sama þingi, Þverárþingi, eru nefndir 2 fornir þingstaðir, Þingnes og Þinghóll, auk aðalþingstaðarins við Þverá. En þetta verður skiljanlegt, þegar þess er gætt, að fram til 965 voru þinghöld frjáls, og völdu höfðingjar þingstaði þar, er þeim kom ásamt um við þá, er að þeirri þingsókn vildu hverfa Meðan svo stóð, hafa Borgfirðingar, þeir er eigi hurfu að Kjalarnessþingi, haft sinn þing-

stað í Þingnesi, — og meðal þeirra hefir Tungu-Oddur verið. — Og þá hafa Mýramenn haft sinn þingstað á Þinghól. En það er auðvitað, að bæði Þinghólsþing og Þingnessþing hlutu að leggjast niður eftir 965, er stofnað var eitt þing við Þverá fyrir þær þingsóknir báðar. S. V. heldur, að Þinghólsþing hafi jafnvel verið lagt niður áður en þeir Þórður gellir og Tungu-Oddur deildu, því annars mundi Þórður hafa stefnt brennumálinu þangað, þar eð það mundi eigi lengra frá vetfangi. En þeirrar ályktunar hygg eg eigi þurfa. Það er víst mjög nær um vegalengdir frá Örnólfsdal til þessara þingstaða. En þórður gellir hefir *álitið* veginn til Þingness heldur skemmri; því hefir hann stefnt málinu þangað. Og annað þurfti ekki. — Þá er eg kom til Þingness í sumar, til þess að búa til uppdrátt yfir þingstaðinn, þá greip eg heldur en ekki í tómt. Það er búið að slétta hann allan út! Vér þurfum lög er friði fornmenjar.

2. Þverárþingstaður.

Eins og kunnugt er, var Þverárþing eitt af hinum þrem þingum í Vestfirðingafjórðungi sem lögákveðin voru þá, er fjórðungsdómar voru settir á alþingi og þingaskipun fastsett um land alt. Hélst það meðan þjóðveldistíminn stóð. Er ekki að efa það, að á Þverárþingstað hafa verið gjör eigi minni mannvirki en á öðrum þingstöðum. Var því ekki furða, þó Sigurði Vigfússyni brygði í brún, að finna engar menjar þessa þingstaðar, þótt hann leitaði vandlega. Gat hann til, að þingstaðurinn hefði verið á »Faxinu«, er svo var nefnt. Það var hálent eið milli Hvítár og Þverár, og tengdi það Stafholtsey við austustu Stafholtstunguna. En Hvítá brauzt á seinni tímum gegnum þetta eið, og hefir nú brotið Faxið burtu alveg að kalla. Það getur varla hjá því farið, að þessi tilgáta S. V. sé rétt. Enda er það nú almenn sögn, að þingstaðurinn hafi verið á Faxinu. Þá sögn virðist S. V. ekki hafa heyrt. Og það er ekki að vita, hvort hún er eldri en tilgáta hans, eða sprottin af henni. Það getur hvorttveggja verið. Enn er dálítið nef eftir af Faxinu norðanmegin Hvítár, suðaustur frá Neðra-Nesi. Það skoðaði S V. ekki. En Einar Guðnason getur þess í bréfi sínu, að þar sjáist fornar byggingaleyfar, er hann álítur búðatóftir. Hann segir svo: »Faxið, svo kallað, hefir verið jafnbreiður hryggur, sléttur, grasigróinn, og fallegar brekkur báðum megin, alt að 7—8 faðmar á hæð, og sléttar valllendiseyrar þar undir, einkum með Þverá. Sjást þess ljós merki ennþá. En á þeim parti hryggsins, sem er Nesmegin, sýndist mér, fram við kastið sjálft, marka fyrir mörgum búðatóftum og garðlagi fyrir ofan þvert yfirum. Þetta þyrfti að rannsaka betur en gjört hefir verið«.

Þenna stað skoðaði eg í sumar og bjó til uppdrátt af honum. Vil eg nú lýsa honum svo gjörla, sem eg hefi tök á.

Staðurinn, sem hér er um að ræða, er á háu bakkanefi, sem er allmjótt, einkum að framan. Er auðséð, að báðar árnar, Hvítá og Þverá, hafa brotið bakkana, sín hvorum megin, þar til þær náðu saman. Þó hefir Hvítá gjört meira að, enda er hún meiri máttar. Enn er svo að sjá, sem hún haldi áfram að brjóta bakkann sín megin, því hún liggur fast við hann. Þverá hefir þar á mót fært sig dálítið frá bakkanum sín megin; er þar malareyri og þó nýleg. Nefið er þurlent og með þykkum jarðvegi; en undir honum er móhella svo langt niður sem sjá má. Sú móhella hefir að líkindum legið allstaðar undir Faxinu, og hún hefir haldið jarðbrúnni uppi, meðan hún hélst, þannig, að vatnið hefir komist undir hana, gegnum lausara lag, þá er haftið var mjótt orðið, en svo smámsaman máð hana frá sér.

Hve mikil mannvirki eyðst hafa, þá er Faxið brotnaði, er nú engum unt að vita. Á nefinu, sem nú var getið, eru talsverðar mannvirkjaleifar og ærið einkennilegar. Eiginleg búðartóft sést ekki nema að eins ein, og er hún mjög niðursokkin og óglögg. Hún er fáum föðmum frá odda nefsins, tæpast á suðurbakkanum, og er hér um bil 4×3 fðm. að stærð. Aftur fáum föðmum austar eru 3 mannvirki í röð yfir þvert nefið, — þar er það nál. 12 faðm. breitt, — þau eru hvert áfast við annað og hvert um sig nál. 4 fðm. að lengd. Að fyrirferðinni til gæti það verið 3 búðatóftir, þó heldur litlar. En það vantar, að lægð sjáist fyrir innanrúmi. Enda eru þetta þúfnaborð ein. Litlu austar er önnur röð yfir þvert nefið: í henni eru mannvirkin 4, 2 og 2 samföst hvorum megin, en autt bil í miðjunni. Þessi mannvirkin líkjast hinum, en eru þó tæplega eins stór. Frá hinu nyrzta þeirra hefst á norðurbakkanum garðlag, — er virðist vera; — það gengur í boga, fyrst austurávið en síðan aftur vesturá við og beygist að því mannvirkinu, sem nær er bilinu sunnanmegin. Næstum því frá sama stað, að eins litlu austar á norðurbakkanum, hefst enn allmikið mannvirki, er fyrst gengur í suðaustur, en klofnar brátt og verður að tveimur garðlögum. Gengur annað beint til suðurbakkans, en hitt í löngum boga til suðausturs. Það garðlagið, sem til suðurbakkans stefnir, endar þó áður en það nær honum; en frá enda þess gengur stuttur og breiður garðlagsspotti (nál. 10 fðm. langur) til austurs. Svo sem 3 fðm. norðar, er samhliða garðlagsspotti, (nál. 9 fðm. langur); hann nær dálítið lengra til austurs, en skemmra til vesturs, og er þar samantengdur hinum spottanum með litlum þvergarði. Það er nær miðju hins syðra spottans. Hið langa, bogadregna suðausturgarðlag endar á þessum nyrðra garðlagsspotta hér um bil miðjum. Öll eru þessi mannvirki meiri og glöggvari norðantil á nefinu, en því rírari og óglöggvari sem nær er suðurbakkanum. Alstaðar eru þau flatvaxin og nokkuð breið, enda víðast orðin að þúfnaborðum. Svo sem 10 fðm. fyrir austan austasta mannvirkið, sem nú

var talið, er þúfnablettur, en uppblástursmelur í kring. Á norðurjaðri þúfnablettsins er upphækkun, eigi ólík fyrir að vera byggingarleifar, þó það verði ekki fullyrt. Önnur minni upphækkun er einnig á suðurjaðri blettins, og er sama um hana að segja. Hér er nefið eiginlega þrotið: bakkinn að norðanverðu snarbeygist til norðurs, því þar kemur Þverá úr norðurátt. Uppblástursmelurinn, sem nú var nefndur, nær yfir talsverða spildu austur frá mannvirkjunum. Hefir þar verið grunt á möl, en grjót, sem hafa mætti til bygginga, er þar hvergi að sjá, og hygg eg því, að mannvirki þessi séu grjótlaus. Eg bjó til uppdrátt af nefinu og mannvirkjunum á því. En ekki gat eg komist að fastri niðurstöðu um það, til hvers þessar byggingar hefði verið notaðar. Mér sýnist ekki líta út fyrir, að það séu raðir af búðatóftum; að eins kynni að vera spursmál um vestustu röðina. En hin einstaka tóft, þar fyrir vestan, lítur út fyrir að vera búðartóft. Hin eina tilgáta, sem mér datt í hug, er sú, að meðan svæðið var breiðara, hafi búðir verið sunnantil á því, en þingfundastaðurinn norðan til, ef ekki norðanundir því á undirlendi við Þverá; — þetta *getur* alt verið afbrotið; og ef þá hefði verið raklent þar, sem nú eru garðlögin, þá kynni þau að vera gjörð til að ganga eftir þeim til þingfunda. En ekki held eg þessari tilgátu fram, ef önnur kemur sennilegri. Það *getur* verið, að hin einstaka búðartóft hafi verið austasta búðin, hinar hafi verið lengra vestur á Faxinu, þar sem nú er af brotið og Hvítá rennur vestur um. En þá get eg ekki, að svo komnu, gizkað á, til hvers þessi mannvirki, sem enn sjást, hafi átt að vera.

Einnig bjó eg til uppdrátt af Stafholtseyjarlandi, eins og það sýnist af Stafholts-fellinu. Er Hvítá þar sýnd eins og hún hefir runnið til forna, meðan Faxið var heilt og eyjan áföst Neðra-Nesslandi.

3. Þinghólsþingstaður.

Það sést bæði af Eglu og Gunnlaugs sögu ormstungu, að á dögum Þorsteins Egilssonar höfðu Mýramenn þingstöð fyrir sig uppi undir fjalli. Raunar er nafnið *Þinghóll* ekki nefnt, en staðurinn er nú á dögum nefndur því nafni. En óefað er það fornt. Er það bæði, að hóllinn er á þeim stað, sem vel ber heim við sögurnar, enda eru vegsummerkin þar allglögg. Þar sést með vissu fyrir 23 tóftarústum, er flestar virðast að vera búðatóftir. Grjót er í þeim öllum, en flestar eru þær mjög aflagaðar og óhægt að ákveða stærð þeirra. Hóllinn er við Gljúfurá vestanmegin, en austanmegin er bærinn Grísartunga skamt þaðan uppi í fjallbrekkunni. Rennur áin í boga kringum hólinn á 3 vegu, norðan, austan og suðaust-

an. Alfaravegur liggur með ánni upp að hólnum, þá vestanmegin hans og kemur aftur að ánni fyrir ofan hann, liggur þar yfir hana og svo upp yfir fjal! fyrir vestan Grísartungu-bæinn. Sunnan í hólnum er brekka, nokkuð brött og vestantil á henni er dálítill klettabali. Er þaðan góð útsjón Mun það vera þingbrekkan, sem Egla nefnir. Annarstaðar er hóllinn afhallandi utanmeð, en flatur ofan með smærri og stærri bölum hér og þar. Á þeim öllum sér til tófta, og nokkuð víðar. Bjó eg til uppdrátt af hólnum og rústunum og þarf því ekki að lýsa þeim með mörgum orðum. Enda hefir Sigurður Vígfússon lýst þeim nokkuð áður (Árb. 1886, bls. 1.). Að eins skal eg geta þess, að á norðasta balanum, sem er einna víðastur um sig, hafa verið 2 tóftir; hin vestri virðist að hafa verið búðartóft, en hin eystri er miklu stærri, og lítur svo út, sem hún hafi verið jöfn á alla vegu. En veggir hennar hafa að mestu leyti hrunið út af balanum og mynda grjótdreifarbaug utanum hann ofantil, nema þar, sem vestri tóftin er. Datt mér í hug, að hér kynni að hafa verið afgirður staður til þingfunda (dómhringur? »lögrétta«?). Þingbrekka virðist einkum að hafa verið notuð til að halda þar opinberar tölur. — Þar, sem bugur árinnar er mestur austanvið hólinn, er sundurdráttarrétt Borghreppinga. Hún er kend við hólinn og heitir Þinghólsrétt.

4. Eyjarvað.

Í Árbók fornl.fél. 1884—85 hefir Sigurður Vigfússon tilfært þá staði, sem nefna Eyjarvað á Norðurá: í Hænsa-Þórissögu ferð Þórðar gellis til Þingnessþings, í Eyrbyggju ferð Fróðármanna með lík Þórgunnu og í Laxdælu ferð Þorgils Höllusonar til vígs Helga Harðbeinssonar. Kemst S. V. að þeirri niðurstöðu, að Eyjarvað muni vera sama sem Hábrekknavað. Segir hann, sem satt er, að Hábrekknavað sé þrautavað á Norðurá, og eyrin, sem þar er í ánni, sé stór sem ey, og með nokkru grasi. Hún mun samt aldrei hafa verið kölluð *ey*, og er grasið á henni aðeins nýgræðingur. Kaalund ætlar, að Eyjarvað sé sama sem Hólmavað, og það þykir mér líklegra. Hólmavað er niður frá Haugum og fyrir ofan Stafholt. Að vísu er það nú eigi fært, nema áin sé lítil; en auðséð er, að fyrrum hefir það verið miklu grynnra, því þá hefir áin slegið sér þar meira út og runnið í tveim kvíslum. Er vestur-farvegurinn nú grasi gróinn, og eyjan, eða hólminn, sem áður hefir verið þar, er nú fastaland vestan árinnar. En vegsummerkin eru glögg. Lítur út fyrir, að meðan áin rann þannig, hafi þar verið breitt og grunt vað, og ef til vill engu lakara þrautavað en Hábrekknavað. Lausasandurinn, sem nú er í botninum, hefir þá líka verið minni, því áin eykur hann árlega með framburði sínum.

En svo er að líta á, hvort vaðið beinna liggur við: S. V. ætlar,

að Þórður gellir hafi riðið austur Bröttubrekku, því að sagan getur þess *fyr*, að allir þeir, er í málunum voru, komu saman, en hins *síðar*, að þeir riðu ofan með Norðurá. Í sjálfu sér er ekkert á móti þessu. En á hinn bóginn liggur beint við að ætla, að Þórður hafi farið til gistingar að Svignaskarði til Þorkels trefils, og gæti þá orðalag sögunnar átt rót sína í ókunnugleik söguritara. Sé nú þetta rétt til getið, þá var skamt til Hólmavaðs, en langt til Hábrekknavaðs. Og víst má telja, að þá hafi Norðurá verið fær á Hólmavaði, er Hvítá var fær á Þrælastraumi. Og af þeim líkum, sem eg hefi tekið fram, hygg eg að í þá daga hafi Hólmavað verið fært einnig í vatnavöxtum. Og því hygg eg, að Fróðármenn hafi farið þar með lík Þórgunnu. Það er í beinni stefnu frá Valbjarnarvöllum að Neðra-Nesi. S. V. ætlar, að Þorgils Hölluson hafi farið fyrir austan Grísartungu, hjá Múlakoti, Litla-Skarði, Gröf og Grafarkoti til Hábrekknavaðs. En svo ógreiða leið hygg eg hann hafi varla farið, þar eð hann gat haft beinan og greiðan veg ofan með Gljúfurá, yfir hana fyrir neðan Svignaskarð, þaðan stuttan, en greiðan krók til Hólmavaðs, og með því hann fór yfir Hvítá á Bakkavaði (síðar Grófarvaði, sem eg er S. V. samdóma um) þá má kalla alla leið hans beina með þessu móti. Auðvitað verður ekkert sannað um þetta. En meiri líkur sýnist mér að bendi á, að Eyjarvað sé fremur Hólmavað en Hábrekknavað.

5. Einbúabrekkur og Einbúanes.

Svo segir í Eglu (29. k.): »Odd einbúa setti hann (Skallagrímur) við Gljúfurá að gæta þar laxveiðar. Oddur bjó undir Einbúabrekkum. Við hann er kent Einbúanes«. Um þessi örnefni segir Einar Guðnason í bréfi sínu: »Einbúabrekkur eru neðarlega í Skarðshala við Gljúfurá. Undir þeim er rúst mikil. Þar suðurundan er nes, sem mun vera Einbúanes«. Skarðshali er kallaður neðri endinn á Svignaskarðslandi, sem er langt og mjótt. Þar gengur ofan holtahryggur skógi vaxinn og eru brekkur þar austanímóti, en mýri neðanundir þeim meðfram Gljúfurá. Brekkurnar fara hækkandi ofaneftir og beygjast mót suðri þar, er holtin þrjóta. Þar eru þær á stundum nefndar »Hábrekkurnar«[1], en eiginlega heita þær Einbúabrekkur. Þar framundan, sem brekkurnar taka að beygjast mót suðri, myndar Gljúfurá breiðan bug. Breytir hún þá stefnu sinni, er jafnan hefir verið til suðurs, en verður þaðan til vesturs. Enda er þá skamt að ósi hennar. Bugurinn, sem hér verður á henni, myndar nes eigi alllítið. Það er mýrlent og engi gott. Nú á dögum er því eigi nafn gefið. En án efa er það Einbúanes. Þar getur eigi verið um annað nes að ræða. Sigurður bóndi Jónsson á Haugum, fróðleiksmaður og vel að sér,

1) »Hábrekknavað« er kent við alt aðrar Hábrekkur.

fylgdi mér út í brekkurnar og sýndi mér rústirnar miklu, sem E. G. talar um. Það er auðsjáanlega forn stakkgarður. En hann er svo mikill um sig, að smábæjartóft gæti vel verið falin undir honum. En að öðru leyti er þar ekki vel fallið bæjarstæði. Og eg hygg, að þeirrar tilgátu þurfi ekki við. Litlu austar vottar fyrir rúst á norðurbakka dálítils lækjar, er þar rennur ofan úr brekkunni. Raunar er mýrarvatn í læknum, en þó hreint. Rennur hann sunnanundir dálítilli valllendisfles. Á suðurbrún hennar er rústin og snýr frá austri til vesturs en suðurhliðin að læknum. Mjög er rústin óglögg. Þó sést vesturendinn nokkurnveginn. Virðist votta þar fyrir miðgafli og dyrum, er snúa að læknum Framundan þeim var dálítið rof í brúninni og fundum við þar leifar af viðarkolaösku. Annað stærra rof var við austurenda rústarinnar og hvarf hún í það. Mátti þar sjá, að lítið, eða ekkert grjót mundi í henni vera. Er þar og eigi grjót að sjá í kring. Bak við rústina, norðanmegin hennar, sást aflöng lægð, eigi ólík niðursokkinni tóft, er lægi frá norðvestri til suðausturs. En eigi skal fullyrt, að það sé tóft. — Bygð hefir víst eigi haldist á þessum stað nema mjög stuttan tíma. En af því valllendisflesin er sendin og harðlend, hefir rústin þó eigi orðið að þúfnabarði.

6. Þorgeirshróf.

Svo segir í Fóstbræðrasögu (8. k.). »Jafnan kom hann (Þorgeir) skipi sínu í Borgarfjörð ok héldu því í Flóa í Norðurá ok settu þar upp á vetrum fyrir vestan ána, þar sem nú er kallat Þorgeirshróf. Það er suður frá holti því, er Smiðjuholt heitir«. Smiðjuholt er syðst í Skarðshala. Sunnanundir því er ós Gljúfurár. Rennur hún í lón mikið, sem kallað er *Hópið*. Það er langt en tiltölulega mjótt, og gengur í boga frá Eskiholti norðaustur með brekkum að Smiðjuholti, en þaðan í austur og suðaustur til Norðurár. Djúpt er það eftir breidd. Það er án efa þetta lón, sem sagan kallar *Flóa*. Eru engin ólíkindi á því, að Þorgeir hafi dregið skip sitt inneftir því inn að Gljúfurárósi eða jafnvel inn fyrir hann. Þá eru að eins fáir faðmar upp að suðurenda Smiðjuholtsins. Það er mýrarjaðar, sem hjarn er á á vetrum og dráttarfæri. Við Sigurður leituðum þar í holtsendanum að líklegum stað til þess, að hrófið hefði þar verið. Sýndist okkur ekki geta verið nema um einn stað að ræða. Úr suðurenda holtsins verður ofurlítill klettarani. Vestanundir honum verður dálítill hvammur. Neðst í honum, austur við ranann, er lítið flag og í því dreif af grjóti, sem mundi hæfilega stórt hleðslugrjót. Ofan til við flagið er þúfnabrík. En eigi verður fullyrt, að það séu byggingarleifar. Enda hefir nokkuð af henni verið stungið upp nýlega og hnausunum hlaðið utan að heyi, sem þar var látið bíða dráttarfæris, — (eins og í stakkgörðum fyrrum). — Kom okkur ásamt um, að á þessum stað mundi

Þorgeirshróf án efa hafa verið, þó ekki sæist aðrar menjar en þetta. Það er landslagið, sem ótvíræt bendir á þenna eina stað, og kemur það vel heim við söguna.

7. Grímsdalur.

Svo segir Landnáma, (II. 3.). »Gríss ok Grímur hétu leysingjar Skallagríms. Þeim gaf hann lönd uppi við fjöll: Grísi Grísartungu en Grími Grímsdal«. Grísartunga er enn bygð, og stendur bærinn suðaustan í móti í hlíð þeirri, er verður fyrir norðan Gljúfurá, þar, sem hún kemur fram úr fjallinu. Liggur sú hlíð síðan til norðurs. Gagnvart henni að austan gengur fram hár múli, er bærinn Múlakot stendur undir. Þar inn á milli gengur dalur mikill og grösugur. Það er Grímsdalur. Þar hefir nú lengi ekki bygð verið. — Ásahaft, nokkuð breitt, liggur yfirum dalinn að framanverðu; kemur áin, sem eftir dalnum rennur, gegnum það fram úr gljúfri og rennur í Gljúfurá gagnvart Þinghól. Fyrir innan ásahaftið lækkar dalurinn, er þar allvíður og sýnist byggilegur. Þar er þó eigi rúst að sjá. Svo beygist dalurinn til norðurs. Þar eru í honum fagrar sléttur. Vestantil á þeim kemur lækur úr fjallinu og eru talsverðar rústir á austurbakka hans við fjallið. Mest eru það seljarústir, en ekki hægt að greina neina bæjarrúst, forna né nýja. En það er ekki að marka. Þær geta verið horfnar fyrir selja- og kvíjatóftum, sem þar eru. Og sagt er, að á þessum stað hafi bær verið nokkuð seint á öldum, og heitið Ketilsstaðir. Þaðan beygist dalurinn aftur til norðausturs og er enn langur. Nokkuð langt innfrá kemur lækur fram úr glúfragili í vesturfjallinu. Það heitir Arnarhólsgil. Líklega er það kent við grjóthæð á fjallsbrúninni. Þó heitir þar eigi Arnarhóll nú. Á austurbakka lækjarins er forn rúst, eigi alllítil, sem vel má sjá að er bæjarrúst, skift í þrjár tóftir með miðgöflum. Þó hefir henni verið spilt, einkum suðurhlutanum, — hún snýr frá norðri til suðurs, — með því að taka úr henni grjót í stekk, sem á seinni tímum hefir verið bygður við austurhlið hennar. Lækurinn, sem á sinn uppruna-farveg fyrir vestan hana, hefir á seinni tímum brotið sér nýjan farveg austanmegin hennar. Austanmegin við þann farveg er rúst eftir bæ frá seinni öldum. Sá bær hefir að líkindum lagst í eyði um sama leyti og Ketilsstaðir, ef til vill af því, að lækurinn gróf sig gegnum túnið. Sennilega hefir hér verið bærinn Gríms; fornmönnum þótti gott að búa til fjalla, þar sem kjarnbezt var, þrátt fyrir vetrarríki. Og þó hér væri afskekt og eigi víðsýnt, hefir þó verið allfagurt á sumrum.

Hróbjargardalur heitir víðlendur og grösugur dalur fyrir norðan Grímsdal. Þar er mjótt fjall á milli. Frá þeim dal er eigi langt til Langavatnsdals. Eigi veit eg önnur örnefni er kend eru við »Hróbjörgu« (Hróðbjörgu), en þennan dal og bæinn Hróbjargarstaði í Hítardal. Þar eð

nafnið er svo sjaldgæft, dettur mér í hug, að báðir þessir staðir muni kendir við eina og sömu Hróbjörgu. Það er kunnugt að Bersi goðlauss nam Langavatnsdal, en flutti sig þaðan í Hítardal. Má vera að Hróbjörg hafi verið honum áhangandi, búið í Hróbjargardal meðan hann bjó í Langavatnsdal, en svo flutt sig í Hítardal þá er hann flutti þangað. Eigi kom eg í Hróbjargardal. Þar kváðu eigi vera þekkjanlegar rústir.

8. Karlsdalur.

Svo segir Lndn. (II, 3): »Karl nam Karlsdal upp frá Hreðuvatni ok bjó undir Karlsfelli. Hann átti land ofan til Jafnaskarðs til móts við Grím«. Bæði þau örnefni, Karlsdalur og Karlsfell, eru nú týnd, og líklega fyrir löngu. Hafa menn á síðari árum viljað setja þau í samband við Karlsbrekku í Þverárhlíð. Þar fyrir ofan er líka kallaður Karlsdalur og Karlsfell þar uppi á hálsinum. Má þó varla réttnefni heita, að kalla þar »dal« eða »fell«. Liggur mér við að gruna, að þau örnefni hafi myndast á seinni tímum út af tilgátum manna um Karlsdal og Karlsfell, er Lndn. nefnir. Þetta verður þó að tileinka þeim tíma, er sögurnar voru í fárra höndum og fæstir höfðu annað fyrir sér, en einstök atriði, er þeir heyrðu munnlega. Þeir sem höfðu Lndn. fyrir sér, gátu varla vilst á þessu. Hún ákveður svo greinilega hvar Karl nam land: »upp frá Hreðavatni«, og »ofan til Jafnaskarðs«. Það er þessari nákvæmni hennar að þakka, að gera má sér vissa grein fyrir því, hvar Karlsdalur hefir verið: Það er sá dalur í fjallinu upp frá Hreðavatni, sem nú heitir Fannárdalur. Rennur á eftir honum, sem heitir Fanná. Dalurinn er hálendur og eiginlega fjöllum luktur á alla vegu. Áin brýzt þaðan gegnum gljúfur. En grösugur er hann, sléttlendur og fagur. Þar hefir lengi verið selför frá Hreðavatni. Og á fyrri hluta næstliðinnar aldar var þar býli um tíma. Það hjet Hreðavatnssel. En menn höfðu sett bæinn niðri á láglendi dalsins. Og áin flæddi yfir það í vatnavöxtum. Lagðist býlið því niður aftur. — Stefna dalsins er í suðlægt vestur. En þar er lokað fyrir af fjalli því, er Vikrafell heitir. Það er strýtumyndað móbergsfjall, úrkynja öllum fjöllum þar í nánd, og gnæfir yfir þau. Kom mér í hug, að þar kynni að vera Karlsfell. Og þá er við Sigurður á Haugum höfðum árangurslaust leitað fornra rústa ofar í dalnum, fórum við þangað. Ofurlítill lækur kemur fram með fellinu og rennur í ána þar, er hún beygist suður í gljúfrið. Þar hittum við tvö þúfnabörð, sitt á hvorum bakka lækjarins, og þóttumst sjá, að það væri fornar byggingarleifar. Í því barðinu, sem er fyrir austan lækinn, var eigi ólíkt því, sem mótaði fyrir tóftum. En af því jarðvegur er þar mjúkur, er alt mjög afmyndað og svo djúpt milli þúfna, að þar gat eigi gras vaxið og var þar mold ein.

Grófum við þar niður hér og þar. Á svæði, sem svara mundi stórri húströft, var alstaðar fyrir lag af mósvörtu efni, nokkuð þéttu, er naumast gat verið annað en gólfskán. Það var hvergi að finna nema á því svæði í þúfnabarðinu. Einnig fundum við þar viðarkolaösku á einum stað. Ekkert slíkt fundum við í barðinu fyrir vestan lækinn. Eystra barðið mun því hafa verið bæjarrústin, hitt að líkindum fjós og heystæði. Þannig má álíta það víst, að Karlsfell er Lndn. nefnir, sé það fjall, sem nú heitir Víkrafell. Mátti eins vel segja, að bærinn stæði undir fjallinu, þó lækurinn væri á milli fjóss og bæjar og bærinn að eins á þann hátt fráskilinn fjallinu.

Taki maður það saman: *að* mannsnafnið *Karl* er mjög sjaldgæft í fornöld, *að* bæjarnafnið *Hrómundarstaðir* breytist svo snemma í *Karlsbrekku* og *að* skamt er milli Karlsdals og Þverárhlíðar, þá getur það gefið bendingu um, að öll þessi örnefni séu kend við sama manninn. Karl í Karlsdal *gat* t. a. m. keypt Hrómundarstaði og flutt þangað, og nafnið breyzt fyrir það sama. En slíkt gjörir nú ekkert til.

9. **Eldgrímsstaðir.**

Svo segir Landn. (II, 3.): »Arnbjörg hét kona; hon bjó at Arnbjargarlæk; hennar synir váru þeir Eldgrímr, er bjó á hálsinn upp frá Arnbjargarlæk, á Eldgrímsstöðum« .... Arnbjargarlækur er enn bygður, en nafnið Eldgrímsstaðir er týnt. Raunar kveður Landn. fremur skýrt á um staðinn: að Eldgrímur »bjó á hálsinn upp frá Arnbjargarlæk«; »hálsinn« er án efa misritun, og á að vera: *hálsinum*. Eldgrímsstaðir hafa eftir því verið á hálsinum upp undan Arnbjargarlæk. Þangað fór eg upp, og með mér Þorsteinn, sonur Þorsteins bónda á Arnbjargarlæk, greindur og athugull piltur. Þar uppi hallar hálsinum mót suðri. Þar fellur lækur ofan. Úr honum verður bæjarlækurinn á Arnbjargarlæk. Austanmegin lækjarins uppi á hálsbrúninni er fögur brekka og er hvammur fremst í henni. Þar eru seljarústir, selið sjálft hefir verið í miðjum hvamminum, en kvíjatóft er litlu framar. Undir seltóftinni hefir verið aflöng upphækkun, sem vel getur hafa verið forn tóft. Og þar eð þetta er eini staðurinn þar uppi, sem landslag gæti bent til að bær hefði verið, og sem jafnframt ber alveg heim við Landn., þá get eg til, að rúst Eldgrímsstaða sje undir seltóftinni. Er ekki von að mikið beri á henni, þannig spiltri, eftir svo langan tíma. Það er kunnugt, að Eldgrímur varð skammlífur; en bær hans hefir varla haldist í bygð eftir hans dag.

10. **Þórunnarholt** m. m.

Svo segir í Landn. (s. st.): »Þórunn hét kona, er bjó í Þórunnar-

holti; hon átti land ofan til Víðilækjar ok upp til móts við Þuríði spákonu, systur sína, er bjó í Gröf. . Við hana er kenndr Þórunnarhylur í Þverá. Frá henni eru Hamarbyggjar komnir«. Þórunnarholt heitir enn skógivaxið holt við Þverá, nokkru fyrir innan Arnbjargarlæk. Við holtið heitir Þórunnarhylur í ánni. Skamt utar rennur lækur í ána; hann dregst saman úr mýrakeldum fyrir vestan og ofan holtið, en fyrir austan Arnbjargarlæk. Nú er honum ekkert nafn gefið. En eigi er um annan læk að ræða, er verið geti Víðilækur. Kemur vel heim, að hann sé þetta. Enda eru þar enn dálitlir víðirunnar. Engar sjást rústir í Þórunnarholti. En vera má að þær hafi verið á fit við ána, sunnanundir holtinu; hún er nú sumpart afbrotin, en sumpart hulin auri, — því áin ber aur undir sig og hækkar upp við það. Litlu innar er hellir við ána. Segja munnmæli, að Þórunn hafi búið í honum. En fremur tel eg það ólíklegt. Nú á dögum flæðir áin inn í hann í vatnavöxtum, og hefir borið þangað svo mikinn aur, að nú er ekki manngengt í hellinum. Og meðan árburður sá var minni, hefir gólfið verið lægra, og því sama hætta fyrir ánni, þó hún lægi þá lægra. Sennilegast þætti mér, að Þórunn hefði raunar ekki búið í holtinu, en að eins dvalið þar iðulega vegna veiðiskaparins í Þórunnarhyl. Hinn eiginlega bæ sinn get eg til að hún hafi haft á Hamri. Þar bjuggu afkomendur hennar. Þar spölkorn ofar mun Þuríður systir hennar hafa búið, í dal sem nú tilheyrir Hamri og heitir Hamarsdalur. Eftir honum rennur lækur og á austurbakka hans er á einum stað rúst, sem að vísu líkist stekkjarrúst, en er þó fornleg, og þar vottar fyrir fleiri rústum, enn fornlegri. Hygg eg að hér hafi verið bær Þuríðar, en ef til vill stekkur frá Hamri verið bygður á rústum hans síðar. Götur, sem þar liggja um, hafa einnig hjálpað til að eyðileggja fornar byggingarleifar. Sá bær hefir verið réttnefndur *Gröf*. Veit eg engan, sem eins vel ber nafn með rentu, því kalla má, að þar sjáist ekki nema upp í heiðan himininn. Og þar eð Þuríður var »spákona«, og því að líkindum »forn í skapi«, mun slíkur bústaður hafa átt vel við hana. En hvað sem því líður, þá kemur þetta vel heim við Lndn.: Þórunn átti land »upp til móts við Þuríði«. Land Þuríðar var því fyrir ofan land Þórunnar og hefir mest legið uppi á hálsinum. Þá er líka auðskilið, hvers vegna Eldgrímur setti bæ sinn »á hálsinn upp«. Fénaður Þuríðar hefir gengið vestur á hálsinn í land Arnbjargar. Eldgrímur hefir viljað koma þeim ágangi af.

Brennistaðir heitir eyðibýli, sem er nálægt því mitt á milli Arnbjargarlækjar og Hamars, nærri veginum. Þar hafa á sínum tíma verið allmikil stórhýsi, en nú orðin óglögg. Þó má sjá, að miðgafl hefir skift aðalhúsinu í tvo hluti, eigi minna en 4 fðm. langa, hvorn um sig. Bak við austurhlutann sýnist vera önnur tóft samhliða. Vesturhlutinn er op-

inn í vesturenda. Hann er miklu meira niðurhlaupinn en austurhlutinn. Ef til vill kemur það af mishæð bergsins, sem undir er.

11. Ísleifsstaðir og Ísrauðarstaðir.

Svo segir Lndn. (II, 2): »Ísleifr ok Ísrauðr, bræður tveir, námu land ofan frá Sleggjulæk milli Örnólfsdalsár ok Hvítár, et nyrðra ofan til Rauðalækjar, enn et syðra ofan til Hörðhóla. Ísleifr bjó á Ísleifsstöðum, en Ísrauður á Ísrauðarstöðum ok átti land et syðra með Hvítá«. Hvorugur þessara bæja, Isleifsstaðir né Ísrauðarstaðir, er nú bygður, og hafa þeir víst verið í eyði síðan í fornöld. Og nöfnin eru eigi einusinni til sem örnefni. En rústir þeirra, hvors um sig, hyggur Jósafat ættfræðingur sig hafa fundið, og er það án efa rétt. Fann eg þær í sumar eftir tilvísun hans.

Isleifsstaðir hafa verið á grundinni, sem verður austanmegin Örnólfsdalsár gagnvart Norðtungu. Þar rennur Sleggjulækur í ána, og eru rústirnar á suðurbakka hans og eigi langt frá ánni. Þær eru í tvennu lagi. Hin eystri er eigi annað, nú orðið, en stórt þúfnabarð; það er að vísu auðsjáanlega byggingarleifar, en þó er eigi hægt að greina þar tóftir með neinni vissu. Vestri rústin er nær ánni og hún er framar á lækjarbakkanum. Hún er einnig orðin þúfnabarð, en þar má þó gjörla sjá tóft, sem er fyrir víst 5 fðm. löng og um 3 fðm. breið. Hún liggur frá norðvestri til suðausturs. Suðaustur endinn er horfinn í þýfi, og má eigi vita nema tóftin sé raunar lengri. Ekki verður heldur sagt með vissu hvar dyrnar hafa verið. Af stórþýfi, sem þar er til hliðar, má sjá, að þar hafa fleiri hús verið. Svo þótti mér, sem þessi vestari rúst mundi hafa verið bærinn, en hin eystri fjósið og hlaðan eða heystæðið. Þó verður það ekki fullyrt að svo komnu. — Ofar á grundinni og fyrir norðan lækinn er rúst, sem að vísu er nokkuð gömul, en þó eigi fornleg. Hún er glögg, og má sjá að það eru sauðahús með hlöðu, án efa frá Sleggjulæk.

Rúst *Ísrauðarstaða* er skamt inn frá túngarði á Brúarreykjum. Þar hallar landi mót suðaustri að Hvítá og eru þar sumstaðar gamlir uppblástrar. Rústin er í móatorfu, er þar gamall jarðvegur, en blásið fyrir ofan og gróið upp aftur. Rústin er mjög niðursokkin, en þó eigi orðin að þýfi. Mun það því að þakka, að jarðvegur er harður og eigi allþykkur. Hún stefnir frá norðlægu austri í suðurhalt vestur, þannig að suðausturhliðin snýr undan hallanum. Þar eru tvær tóftir, hvor af enda annarar. Lengd hinnar vestri er um 5 fðm., hinnar eystri um 3 fðm. Hvor tóftin um sig sýnist hafa útidyr á suðurhlið, en einnig mótar fyrir dyrum á miðgaflinum. Þó er þetta eigi glögt. Á efri brún torfunnar er sérstök tóft, er snýr endanum til suðausturs og hefir þar dyr. Efri endi hennar hefir blásið burt, svo lengd hennar verður eigi ákveðin. Á að gizka hefir þar verið fjós, en burtu mun blásin hlaðan eða heystæðið, sem aftur

af því hefir verið. — Landn. telur landnám þessara bræðra ofan frá Sleggjulæk »et nyrðra ofan til Rauðalækjar, en et syðra ofan til Hörðhóla«. Hörðhólar halda enn nafninu, og eru þeir suður undir Hvítá skamt frá Langholtsvaði. En örnefnið Rauðilækur er týnt. En eigi er samt um Rauðalæk að villast. Það er ekki til nema einn lækur, sem um geti verið að ræða: það er mýralækur sá, er grefur sig út í Þverá fyrir norðan Kaðalsstaði. Hann er nú kallaður Landbrot. Svo er að sjá, sem klettaveggurinn bak við bæinn Síðumúlaveggi hafi skift landnámi þeirra bræðra milli þeirra að endilöngu. Hörðhólar eru nokkurskonar framhald af honum. Rauðilækur hefir eftir stefnu sinni verið hliðartakmark norðanmegin (milli Ísrauðarstaða og Gunnlaugsstaða), en ekki endatakmark (milli Ísrauðarstaða og Kaðalsstaða), nema svo eigi að skilja, að landnámið hafi að norðanverðu eigi náð lengra vestur en á móts við útfall Rauðalækjar. Þá hafi landnám Kaðals tekið við.

Grundin, sem rúst Ísleifsstaða er á, nær miklu lengra inn með ánni, alt að landamerkjum Sleggjulækjar og Ásbjarnarstaða. Við innri enda hennar skagar fram dálítill ás, og er grasbrekka sunnan í honum. Þar er bæjarrúst undir brekkunni. Heldur hún enn nafni og heitir *Oddsstaðir*. Lögun hennar er forn: 3 tóftir, hver af enda annarar frá suðlægu austri norðurhalt til vesturs. Vestasta tóftin er opin í vesturendann, eins og þar hafi verið þil. Hún er nál. 3 fðm. löng. Dyr eru á gafli hennar inn í miðtóftina. Hún er $2^1/_2$ fðm. löng. Úr henni eru ógl.öggar dyr inn í austustu tóftina, sem þó sýnist líka hafa dyr á suðurhlið við miðgaflinn. Hún er um 3 fðm. löng. Breiddin er alstaðar jöfn: nál. $2^1/_2$ fðm. Mælt er út á veggi. Snemma mun býli þetta hafa lagst í eyði; enda er þess hvergi getið.

12. Örnólfsstaðir.

Svo segir í Lndn. (II. 2.): »Örnólfr hét maður, er nam Örnólfsdal ok Kjarradal fyrir norðan (á) upp til Hvítbjarga. Ketill blundr keypti land at Örnólfi, alt fyrir norðan Klif, ok bjó í Örnólfsdal. Örnólfr gerði þá bú upp í Kjarradal, þar er nú heita Örnólfsstaðir. Fyrir ofan Klif heitir Kjarradalr« . . . . Örnefnin Klif og Hvítbjörg eru nú týnd. En Hnítbjörg heita nú hamragljúfur nokkur við ána inn í dalnum, og er það án efa sama nafn og Hvítbjörg, hvort sem »Hvítbjörg« er misritun eða Hnítbjörg er afbökun. Hvítbjörg kynni að hafa nafnið af því, að grjótið er þar líparítkent og því dálítið ljóst; en hvítt er það þó ekki. Klif er líklega sandbrekka ein skamt frá gljúfrinu. Liggur gatan þar upp, þá er inn í Kjarradal er farið. Hann tekur við fyrir innan gljúfrið. Þangað inn heitir Örnólfsdalur. Þar kallar Landn. »fyrir norðan Klif«, en réttara þætti mér: »fyrir *neðan* Klif«. Litlu er Kjarradalur samt hálendari en

Örnólfsdalur. Væri þar enn byggilegt, ef svo vildi. Væri líklegust bæjarstæði þar, sem nú eru Sámstaðasel eða Gilsbakkasel. Munu Örnólfsstaðir hafa verið á öðrum hvorum þeim stað. Er ekki von þess sjáist merki, þar eð sel voru síðar á þeim stöðum í langan tíma. Svo er að sjá, sem Kjarradalur hafi verið ónuminn norðanmegin ár, þangað til Örnólfur flutti sig þangað. Áður hafði hann ekki numið lengra inn en til Hvítbjarga. Og Hrosskell nam »milli Kjarrár og Fljóta«. Hann hefir því að eins numið dalinn sunnanmegin ár. Norðanmegin gat Örnólfur því sezt í ónumið land.

Þar sem Landnámu og Hænsa-Þórissögu greinir á við Íslendingabók um það, hvort það var Blundketill, er inni var brendur í Örnólfsdal, eða Þorkell son hans, þá er þess að gæta, að í sögum og ættartölum er jafnan *hætt við* að liðir *geti fallið úr*, en vanalega *ekki hætt við,* að liðir *bætist inn í.* Þetta styður mál Íslendingabókar. Og aldur þeirra Blundsfegða *getur* líka stutt það. Hafi Ketill blundr, ættfaðir »Blundanna«, komið gamall út, Geir son hans miðaldra og Blundketill frumvaxta með þeim, þá gat Þorkell *(Þórketill)* son hans verið á sextugsaldri og átt frumvaxta son, er brennan varð. En þá hefir Blundketill orðið að vera fyrri konu barn Geirs, eins og Guðbrandur Vigfússon hefir líka getið til. (Safn. II. bls. 323). Landn. segir, að »Ketill blundr« hafi keypt Örnólfsdal. Það mun vera rétt að því leyti, að Blundketill mun hafa borið nafn afa síns og heitið *Ketill blundr* réttu nafni.

13. Blundshóll.

Svo segir Lndn. (I, 20): »Ketill blundr ok Geir son hans kvámu til Íslands, ... ok námu þeir upp frá Flókadalsá til Reykjadalsár ok tungu þá alla upp til Rauðsgils ok Flókadal allan fyrir ofan brekkur. Ketill bjó í Þrándarholti; við hann er kennt Blundsvatn, þar bjó hann síðan«. — Og svo segir Egla (83. k.): »Þorgeir blundr .... bjó áðr fyrir sunnan Hvítá fyrir norðan Blundsvatn«. Blundsvatn er fyrir neðan Bæ í Bæjarsveit, og er nú oft nefnt Bæjarvatn. Suðvestanmegin við vatnið er hár hóll, sem enn heitir Blundshóll. Hann er grasi vaxinn að mestu og sunnanundir honum grasblettur eigi alllítill. Þar um kring eru flög. Grasbletturinn er allur stórþýfður; en eigi er annað að sjá, en að alt það þýfi sé myndað af náttúrunni og eigi byggingarleifar. Að eins ein tóft er vestantil á blettinum og er hún nokkurn veginn glögg. Þó læt eg ósagt hvar dyrnar hafa verið, en þykir líklegast, að þær hafi verið í suðurendanum, því tóftin snýr frá norðri til suðurs. — Hún er nál. 8 fðm. löng og nál. $4^1/_2$ fðm. breið út á veggi. Eigi sést, að miðgafl hafi verið í henni. En þilgafl gat skift herbergjum. Það er nú ekki ástæða til að efast um, að bærinn »fyrir neðan Blundsvatn« hafi verið hér. Nafn hóls-

ins og afstaða benda til þess. Og ekki verður vísað á þann bæ annarstaðar. En undra má þó, að ekki skuli sjást þar nema ein einasta tóft, ef þeir hefði búið þar hver fram af öðrum, Ketill blundr og Þorgeir blundr, sonarson hans. Rústin bendir miklu fremur til, að bygð hafi ekki haldist þar lengi, verið að eins reisuleg byrjun bygðar, en eigi verið haldið áfram til lengdar, og húsum því eigi fjölgað. Þeir munu ekki hafa búið þar *báðir*, heldur að eins Þorgeir, hann hygg eg hafi byrjað þar búskap, en verið of stórhuga til að una þar. Enda komst hann þaðan að Ánabrekku. En Ketill blundr, afi hans, mun hafa komið gamall út, setið um kyrt í Þrándarholti, en aldrei flutt sig þaðan að Blundsvatni. Mun Lndn. fara þar »Blunda« vilt, sem auðveldlega gat orðið.

14. „Hvítá í gegnum ásinn“.

Svo segir í Lndn. (II, 1): »Þórarin vo Músa-Bölverkr, er hann bjó í Hraunsási. Þá let hann gjöra þar virki ok veitti Hvítá í gegnum ásinn, enn áðr fell hon um Melrakkadal ofan«. Melrakkadalur heitir nú Skolladalur; það er sama nafn í annari mynd. Sá dalur er mjór og langur og liggur í boga sunnan og vestan kringum ásinn, sem bærinn Hraunsás stendur sunnanundir. Stendur bærinn á hjallamynduðu þrepi sunnan í ásnum við dalinn. Þar er mýrardrag eftir dalnum, eigi ólíkt gömlum vatnsfarvegi, en vestar verður hann þrengri, og ásarnir báðum megin hans hærri. Þar hafa skriður hrapað í hann, svo hann er upphækkaður, og eru sumstaðar höft yfir um hann, sem næstum skifta honum sundur þar sem þrengslin eru mest. Eins og hann lítur nú út, eru því engar líkur til að Hvítá gæti »fallið um hann ofan«. Það væri upp á móti, og það svo mjög, að þó áin væri nú stífluð bak við ásinn, þá mundi hún fyr fljóta upp á hraunið norðanmegin, en að hún kæmist alla leið fram úr Skolladal. Á hinn bóginn er það réttmæli, að hún rennur »gegnum ásinn«. Þar, sem austurendi ássins liggur að henni, er hnöllungabergshamar, en hinum megin hennar er þar annar samskonar hamar á móti og skamt á milli. Er auðséð, að austurhali ássins, sem upprunalega hefir verið, er afskorinn. Er það nú lítil, sérstök, hraunlaus hæð í austurbakkanum. Hún heitir Guðlaugshöfði. Liggur hraun að honum á alla vegu, nema þar er að ánni veit. Það er sama hraunið, sem myndar norðurbakka árinnar alstaðar móts við ásinn, og rennur hún þar um þrönga skoru. Er þar nú brú gjör fyrir nokkrum árum. Hefi eg oft farið þar yfir og svo veginn eftir ásnum. Hefi eg þá í hvert sinn haft í huga sögn Lndn. um Músa-Bölverk, og oft komið í hug að rita um hana; en ávalt hætt við það vegna ólíkinda þeirra, er eg hefi nú tekið fram. En eftir að eg hafði, — í ferð minni um Suðurnes í fyrrasumar, — fengið sannanir fyrir því, hve mjög hraun síga saman og lækka með tímanum,

Þá hefi eg nú komist að þeirri niðurstöðu, að ólíkindin séu minni en mér hafði áður sýnst, og að frásögn Lndn. geti verið sönn. Hraunið norðanmegin árinnar, — sem er endi Surtshellishraunsins, — virðist ekki að vera mjög gamalt, ef til vill litlu eldra en bygging landsins. Má vera, að á landnámstíð hafi það ekki verið signara en svo, að lægra hafi verið fram úr Melrakkadal. Og hafi ásinn þá verið áfastur Guðlaugshöfða, þá var þar stífla fyrir ánni; hún átti þá ekki annars kost en falla »um Melrakkadal ofan«. Og á meðan hún rann þar, er eðlilegt að hann væri dýpri, einnig þar, sem nú eru höftin. Þá hafa þrengslin verið gljúfur. Skriðurnar, sem úr þeim hrundu, hefir áin borið fram jafnóðum. Þannig geta þessi ólíkindin horfið. Það er aðalatriðið, að hraunið þurfi að vera mun hærra en það er. Og svo hefir á sínum tíma verið. En í fljótu bragði sýnast önnur ólíkindi eftir: það sýnist ofvaxið mannlegum krafti, að veita slíku stórvatni, sem Hvítá er, gegnum svo háan ás. En þess er að gæta, að meðan áin gat runnið fram úr dalnum, hlaut vatn hennar að standa hátt fyrir innan ásinn. Þurfti því ekki að grafa svo sérlega djúpt skarð í hann til þess, að dálítil kvísl færi að renna þar. En þá var spilið unnið; hnöllungabergið er svo laust í sér, að úr því þar komst vatnsrensli á, hefir straumurinn ekki þurft langan tíma til að mynda þar farveg fyrir alla ána. Og þá er hún var komin gegnum áss-halann, var henni sjálfgjör farvegur ofan með ásnum, eftir lægðinni sem myndast hefir, — þar eins og annarstaðar, — milli hrauns og hæðar. — Þessi ólíkindi geta því einnig horfið. — Ekki sjást nein merki eftir af virki Bölverks. En það er ekki að marka. Þar sem bygð hefir haldist, eru öll forn mannvirki vanalega horfin.

Úr því eg gat þess, að hraunið norðanmegin árinnar er endinn á Surtshellishrauninu, þá skal eg einnig geta þess, að í sama hrauni er, á móts við Fljótstungu, annar hellir, sem heitir Víðgemlir. Hann er ærið langur og all-djúpur, en ekki svo víður sem af nafninu mætti ráða. Hann hefir engar dyr, en göt hafa brotnað á hann. Er þar urð undir og má þar sumstaðar komast ofan. Hinn sami loftstraumur í hraunsteypunni, sem myndaði Surtshelli, virðist einnig að hafa myndað þennan helli; mun hann að því leyti framhald hans. Það er ætlun mín, að dalurinn, sem hraun þetta er runnið eftir, sé sá dalur, sem Landn. nefnir Skáldskelmisdal. »Skáldskelmir« virðist hafa verið viðurnefni manns, — að sínu leyti eins og »Austmannaskelmir«, — og standa í sambandi við sögulegan viðburð, sem nú er gleymdur.

15. Prestshús

heitir þúst nokkur á brúninni fyrir ofan engjarnar milli Stafholts og Arnarholts. Það virðist upprunalega vera stakkgarður. Hefir þaðan verið

lögð brú yfir mýrina heim að Arnarholtstúni. Sér fyrir henni þá er mýrin er frosin. Svo sagði mér Sigurður sýslumaður Þórðarson. Ofan á stakkgarðinum er hústóft, og er það víst hún, sem »Presthúss«-nafnið á við. Það er án efa frá katólskri tíð, og bendir til þess, að prestur nokkur hafi átt þar einsetukofa. Annars er engin sögn um það.

16. Langavatnsdal

hafði eg áður skoðað, sem skýrt er frá í Árbók fornl.fél. 1896. En eftir að eg átti tal við Halldór sál. Bjarnason (sbr. »Athugasemd um Langavatnsdal« í sömu Árbók), þótti mér þó þörf á að koma þar aftur, ef færi gæfist, og vita hvort eg fyndi þúfnabarðið, sem hann vísaði mér á fyrir innan Rauðhól. Fór eg því Langavatnsdal í sumar, og athugaði hinn tilnefnda stað. Þóttist eg finna þúfnabarðið þar, sem Halldór vísaði á. Fleiri þúfnabörð eru þar raunar hér og þar, auðsjáanlega mynduð af skriðuhlaupum. Þetta er einna stærst; en að öðru leyti gat eg ekki séð, að það væri hinum frábrugðið.

Hrafnabjargarmáldaga, sem Halldór sagði mér frá, og sem getið er í sömu athugasemd, sá eg í sumar á Hrafnabjörgum. Það er sama bréfið sem prentað er í Fornbréfasafninu, þriðja bindi, bls. 491. (Khöfn 1896).

Um Laugar í Hörðudal.

Inn frá Tungu í Hörðudal skiftist dalurinn í tvo langa arma. Eystri dalurinn er Vífilsdalur, og er hann enn bygður. Vestri armurinn heitir Laugadalur. Hann er nú óbygður, en áður var þar einn bær, er hét að Laugum, og hefir dalurinn nafn af honum. Bærinn hefir staðið í grösugum hvammi, vestanmegin ár þeirrar, er eftir dalnum rennur. Utan til í hvamminum eru volgar uppsprettulindir, og hefir bærinn haft nafn af þeim. Rústirnar eru innantil í hvamminum. Þær eru í þrennu lagi og miklar um sig. En af því jarðvegur er þar mjúkur, eru þær allar ummyndaðar í þúfnabörð, og er ekki hægt að sjá fyrir tóftum með neinni vissu. Tvö þeirra eru saman inst í hvamminum, annað nær fjallinu, hitt neðar. Hið þriðja er nær laugunum. Það er aflangt eftir stefnu dalsins, og er sem votti fyrir laut eftir miðju þess. Gæti það verið bæjarrústin. En hvert þúfnabarðið fyrir sig hefir næga stærð til að vera bæj-

arrúst. Er að sjá, að hér hafi verið stórhýsi. Enda eru góð skilyrði fyrir hendi til þess, að á þessum stað gæti verið stórbýli: Túnstæði mikið og gott til ræktunar. Engjar þar skamt frá, litlu innar; raunar eru þær ekki allvíðlendar, en mundu grasgefnar, ef um væri hirt. Útbeit er enn einkar góð þar á dalnum, og hefir þó verið enn betri meðan skógur var í hlíðum. Landrými er ærið. Það mun mega telja víst, að á þessum bæ hafi búið Lauga-Snorri, sem Sturlunga nefnir. Þess er getið þar sem sagt er frá drápi Þorvaldssona, að »Lauga-Snorri og Hörðdælir« komu til fundarins. Oftar er hans getið í fylgd með Sturlu Sighvatssyni, og síðast á Örlygsstöðum. Ef til vill hefir hann verið í ætt við Sturlunga. En frá því er ekki sagt. Og ekki sést heldur hvort hann komst lífs frá Örlygsstöðum. Það getur hvorttveggja verið. Verið getur, að Snorri Brandsson, er seldi Laugar 1399, hafi verið afkomandi hans, og borið nafn hans. Sú sala mun hafa orðið tilefni til þess, að bygðin á Laugum var lögð niður. Hrafnabjörg eiga lítið landrými. Og þá er ábúandi Hrafnabjarga var orðinn eigandi Lauga, hlaut hann að sjá sér hag við að leggja bygð þar niður og nota jörðina sjálfur. Og enn í dag er land Lauga aðalbeitiland Hrafnabjarga.

Br. J

Um blóthússtóft á Þyrli.

Mér var falið að athuga, hvernig blóthússtóftin á Þyrli liti nú út. Það eru nú 12 ár síðan Sigurður sál. Vigfússon gróf hana út, og er hún nú aftur grasi gróin; enda er hún í túni. Fyrir bakvegg hennar sér glögglega og er sem mjótt þrep langs með honum að innanverðu. Einnig sér fyrir vesturgafli og er hann bogadreginn. En eigi mótar neitt fyrir framvegg, millivegg eða austurgafli. Að eins standa steinar upp úr grasrótinni hér og þar, alveg óreglulega. Er hætt við, að úr þeim veggjum hafi verið tekið grjót eftir að S. V. skildi við þá. Nú er annað fólk nýkomið að Þyrli, og vissi það ekkert um blóthússtóftina. Að eins einn drengur var þar, sem gat vísað mér á hana. Gjörði eg uppdrátt af henni, eins og hún kom mér fyrir sjónir.

Br. J.

Um Haugsnesshauginn.

Þá er eg fór út Hvalfjarðarströndina, heyrði eg þess getið, að fornmannshaugur væri í Haugsnesi út frá Kalastöðum og væri sjór farinn að brjóta hann. Fór eg því þangað og fekk með mér menn frá Kalastöðum í því skyni að grafa út hauginn. En þá er til kom, sást, að hann var fyrir löngu útgrafinn og það svo vandlega, að öll hleðsla, sem innan í honum hafði verið, var tekin burtu, nema einungis á þá hlið er fjærst var sjó. Þar var hleðslan nokkurnveginn óhögguð. Utan með var haugurinn þó enn uppi standandi, nema skarð var komið í hann þeim megin sem að sjónum vissi. En það var þó víst eftir menn, en ekki eftir sjóinn. Sjálfur bakkinn liggur að skarðinu en nær ekki inn í það enn sem komið er. Svo haugurinn væri óhaggaður þess vegna. En líklega brotnar hann bráðum af. — Ekkert var þar að finna, eins og nærri má geta. Fyrir ofan nesið, sem haugurinn er í og sem hefir nafn af honum, er mýrarsund, er heitir Stríðsmýri, og fyrir ofan hana er blásið holt. Þar er sagt að upp hafi blásið mannabein eigi alls fyrir löngu. Þetta stendur að líkindum alt í sambandi við bardaga þann, sem Harðarsaga segir frá í 28. kap. Og vera má að Brandur frá Miðfelli hafi verið heygður í þessum haug. Brandsfles og Geirssker er þar rétt vestan við nesið.

Br. J.

Um Stykkisvöll.

Svo segir Harðarsaga (24 k.) »Refr hét maðr . . . . Hann bjó á Stykkisvelli í Brynjudal«. Enginn bær í Brynjudal heitir nú Stykkisvöllur og er það nafn alveg týnt. Eru ýmsar getgátur um, hvar sá bær muni hafa verið, t. d. að Þrándarstaðir muni hafa skift nafni, heitið Stykkisvöllur áður; því að túnið þar er »stykkjað« sundur í reiti með fornum girðingum. En bærinn hét nú Stykk*is*völlur en ekki Styk*kja*völlur. Og hæpið mun, að »stykki« hafi haft sömu merkingu sem ***reitur***, eða ***gerði***. Auk þess sýnist Þrándarnafnið hafa lagzt svo snemma niður, að bær, sem við það er kendur, hefði orðið að fá nafn sitt áður en sögurnar voru ritaðar. Og ef Stykkisvöllur hefði fengið annað nafn þá er Harðarsaga var rituð, mundi hún hafa getið þess. Af stöðum, sem nú eru óbygðir í Brynjudal, eru Gulllandsvellir langlíklegastir til að vera

Stykkisvöllur. Það er slétt og fögur grund innan til á móts við Ingunnarstaði, sunnanmegin við ána. Auðséð er á bakkanum, sem afmarkar grundina að innan, að gil, sem þar kemur ofan, hefir á sínum tíma brotið mikið af henni. Annars væri þar líklega bær enn. Hann hefir verið þar fyrrum. Það sýnir forn bæjarrúst skamt frá bakkanum. Hún er svo niðursokkin, að fólk vissi ekki af henni fyr en eg kom auga á hana. Þó sér svo vel fyrir henni, að eg gat gjört uppdrátt af henni. Hann komst samt ekki að á uppdráttablöðum mínum í þetta sinn. Tóftirnar eru 3, hver af enda annarar, miðgaflar þó eigi vel glöggir. Dyr á miðjum suðurhliðvegg og vesturendi opinn. Lengd allrar rústarinnar nál. 16 fðm., meðalbreidd hennar $3^1/_2$ fðm. Fjósrúst sést eigi, mun vera afbrotin. Ef til vill lýsi eg þessu gjör síðar.

Br. J.

Fornleifafundur í Skálholti 1902.

Vorið 1902 var í austurbænum í Skálholti bygð heyhlaða í bæjarhúsaröðinni austan til, 16 al. löng og 14 al. breið. Veit annar endi fram, en hinn upp undir kirkjugarðinn. Var hún grafin niður um 4 al. frá jafnsléttu sem nú er. En sjá má, að alt bæjarstæðið hefir hækkað upp með tímanum. Í framanverðri gröfinni urðu fyrir leifar af skálahússtóftinni fornu. Stóð hleðsla veggjanna $1^1/_2$—2 al há af grjóti og torfleifar á milli laga. Húsið hefir verið 12 al. langt og 5 al. vítt, og snúið frá norðvestri til suðausturs. — Þannig er það líka sýnt á uppdrætti Steingríms biskups af húsaskipun Skálholtsstaðar 1784. — Göng höfðu verið úr norðvesturendanum inn í bæinn. Fyrir innan þau varð fyrir fremri endi undirgangsins, og var grafið framan af honum alt að 4 al. Stóð þar 2 al. há hleðsla báðum megin. Vídd hans var að eins $1^1/_2$ al. Undir gólfi hans var lokræsi, nál. 1 fet á vídd og 1 fet á dýpt, hlaðið úr grjóti og þakið hellum. Fremri endi þess gekk innundir vegginn þeim megin sem að bænum vissi. Í undirganginum fanst fururaftur, var hann fúinn utan en ófúinn innan. Í suðvesturendanum urðu fyrir leifar af gafli skólahússins. Þar áttu, eftir uppdrættinum, að vera dyr inn í svefnskála skólapilta. En eigi sáust nein merki þess, að þar hefði dyr verið. Má vera að svefnskálagólfið hafi verið hærra en skólagólfið, dyrnar því eigi náð niður úr gegn, heldur verið uppgengt í þær. Dálítil tóft var fram úr skólahússtóftinni við suðausturendann, nál. 5 al. bæði á lengd og vídd.

Það hefir, eftir uppdrættinum, verið konrektorshús. Þar á móti varð ekki vart neinnar tóftar fram úr norðvesturhorni skólahússtóftarinnar, en þar er sjúkrahús á uppdrættinum. Mun mega gera ráð fyrir, að grjót þeirrar tóftar hafi verið tekið burt áður. Í skólahússtóftinni var gólfskán ákaflega þykk, alt að 2 fetum. Neðst í henni var mikið af lim-rusli. Er vant á að gizka hvernig á því hefir staðið. Þó má vera að limið hafi verið breitt á gólfið, til að bæta úr gólfkulda, og af sömu ástæðu hefir gólfskánin verið látin safnast, ef til vill Ofan til í henni var mikið af tóbakspípubrotum úr leiri. Þar fanst og koparlykkja mjög einkennileg: er hún mynduð sem samanbeygður viðarkvistur með 3 laufum, 2 blaðstönglastúfum og 1 blómi. Hefir það án efa verið skrautgripur. Fekk eg hann handa forngripasafninu. — Grjótið úr efra hluta veggjanna lá ofan í tóftinni. Þar lá meðal steinanna járnbolti mikill, sem næst teningslagaður, þó nokkuð aflangur og áviðflatur, og stallur er á annari hliðinni, svo hann er nær helmingi þynnri öðrum megin. Líklega hefir hann verið steðji, ætlaður til stórsmíða, mun þá þynsti flatvegurinn hafa horft niður og verið festur upp að stallinum, í stein eða stóra tréblökk. Það, sem þá má kalla *hæð* hans $9^1/_2$ þml., lengd 11 þml. og breidd að ofan 8 þml. Hann vegur hér um bil 140 pd. Alt þetta athuguðu byggingarmenn vandlega. Steðjinn er til sýnis í Skálholti.

Sama vor (1902) var í vesturbænum í Skálholti lagður vegur niður frá bænum vestur úr túninu. Ræsi var gjört með veginum og var *Þorláksbrunnur* þar á leiðinni. Veggerðarmenn grófu hann fram, tóku burt grjót það, er hlaðið hafði verið innan í hann og jöfnuðu hann alveg með ræsinu, svo nú er hann ekki framar til. Þá er þetta var gjört, var húsbóndinn, Skúli læknir Árnason, í Reykjavíkurferð, og vissi þetta ekki fyr en hann kom aftur. Ætlar hann að láta ganga svo frá, að sjá megi ummál brunnsins, að minsta kosti til endurminningar um hann.

Staupasteinn er nú hið eina, að kalla má, sem minnir á hinn forna Skálholtsstað. Hann er bjarg mikið og stendur hjá bænum við traðirnar, er þó nú mjög niðursokkinn. Þar stigu gestir á bak og drukku »hestaskál«, er þeir lögðu af stað. *Br. J.*

Fornleifafundur í Fljótsdal 1902.

Úlfar bóndi Jónsson í Fljótsdal í Fljótshlíð bygði í vor (1902) heyhlöðu við fjósið, sem er fyrir ofan og austan bæinn. Gróf hann hana

vel 4 al. djúpt niður. Svo sem 3 al. djúpt undir jarðvegi kom hann niður á leifar af vegg: undirstöðu og svo sem 2 steinalög ofan á. Mátti sjá á legu steinanna í veggnum, að norðurhliðin hafði vitað inn í tóft, en suðurhliðin inn í vegg. Með öðrum orðum: Þetta var framveggur tóftar. Þar við kemur það heim, að bakvið fjósið og hlöðuna sér fyrir garðlagi, sem varla getur annað verið en bakveggur tóftar. Hefir sú tóft þá verið allstór, en þó ekki stærri en margar forntóftir aðrar. Eigi gróf Úlfar fyrir enda veggjarins, og eigi heldur alveg upp að bakveggnum. Nokkru fyrir innan veginn fann hann *bollastein*. Virtist hann tilhöggvinn og er kringlóttur að kalla, vel 1 al. á hæð, en ekki yfir 3 kvrt. í þvermál. Bollinn í honum nál. 14 þml. í þvermál, en alt að 16 þml. á dýpt. Barmurinn rúml. 3. þml. á þykt, og þó sprunginn á einum stað, svo bollinn er þeim mun brothættari. Enda er efni hans þursaberg *(breccie)*. og eigi mjög fast í sér. Líka fann Úlfar þar *kolubrot* úr járni, ryðgað mjög og fallið framan af. Hún er nokkuð breið til að vera ljóskola. Þó bendir það á viðhöfn, að hún hefir snúinn tanga. Hafi bollasteinninn verið *hlautbolli* og tóftin *hof* (heimahof frá landnámsöld), þá gæti kolan verið ljóskola til lýsingar í hofinu og því í stærra lagi. En oftast munu hlautbollar hafa verið úr blágrýti: Það er bæði fegra og haldbetra. Bollasteinninn getur nú líka hafa verið *herzlubolli* járnsmiðs og tóftin *smiðjutóft*, þó hún raunar virðist vera nokkuð stór til þess, og þá gæti kolan verið ætluð til að bera í henni uppkveikjuglóð í smiðjuna. En líklegt er, að þá hefði fundist meira eða minna af sindrum; en það var þó ekki. Læt eg þetta óákveðið að svo stöddu. Úlfar geymir muni þessa fyrst um sinn.

Br. J.

Fornleifafundur í Bryðjuholti 1903.

Vorið 1903 var bygð heyhlaða í Bryðjuholti í Hrunamannahreppi. Hún er austantil í bæjarhúsaröðinni. Grafið var fyrir henni rúml. 3 al. djúpt. Þar urðu fyrir leifar af veggjum tveggja tófta, eigi stórra, er virtust hafa verið eldhús og búr. Eldhússtóftin var vestar. Í henni voru hlóð og öskustó undir. Þar stóð ljóskola milli steina og tók nokkuð fram úr. Hún var úr steini, er líktist hverfusteini af efni. Endinn, sem inn á milli steinanna var, brotnaði af. Kolan sjálf (eða bollinn) er 3×2 þml. á vídd en $^1/_2$ þml. á dýpt. Bóndinn, Magnús Jónsson, lofar að gefa

hana forngripasafninu. Í búrtóftinni fundust leifar af skyrkeri, er stóð á 2 grágrýtissteinum, flötum. Efra yfirborð þeirra hafði fengið hvíta húð, er náði nál. 2 línur inn í steininn. Botn kersins hélt sér og var 1 al. 7 þml. í þvermál. Neðri hluti stafanna hélt sér líka, og var löggin, sem botninn var greiptur í, 1 þml. víð. Ofan af kerinu var fúið, svo hæð þess varð ekki ákveðin. Í því var hvítt og gráleitt skyrefni, en ekki var það hreint nema neðst við botninn. Ofan til var það blandið mold og ösku. Austur af þessum tveim tóftum, framan til, urðu fyrir leifar af smiðju. Þar var aska mikil og viðarkolabingur. Þar var og dálítill stöpull eða hlaði af hellublöðum, er höfðu fengið svartan lit. Það hefir að líkindum verið smiðju-aflinn. Þar fanst hnífblaðsbrot, er þó var svo rygðað, að það hélt sér ekki.

Allar voru tóftir þessar litlar; en stærð þeirra mældu byggingarmenn ekki.

Magnús bóndi og fólk hans lýsti fundinum fyrir mér eftir minni sínu, er eg kom þangað um haustið til að grenslast eftir þessu. Þá skoðaði eg kolubrotið, kerleifarnar og steinana.

Br. J.

Fornleifafundur í Fossnesi 1903.

Í Fossnesi í Gnúpverjahreppi var vorið 1903 bygð heyhlaða í bæjarhúsaröðinni vestan til, þar var áður skemma og smiðja. Grafið var niður alt að 4 al. djúpt, og nokkuð lengra inn í húsagarðinn en skemman og smiðjan náðu. Þá er skamt var komið niður, urðu fyrir hálfrotnar leifar af þorskhöfðabeinum. Þar nærri fanst ryðgað brot af sauðbjöllu, þetta hvorttveggja var svo ofarlega, að það hefir hlotið að vera frá tiltölulega seinum tíma. Eigi sáust þar byggingarleifar. En þá er lengra kom niður, kringum 3 al. djúpt, komu byggingarleifarnar. Varð þar fyrir eldhússhorn. Stóðu veggir hornsins óhaggaðir að neðanverðu. En er frá horninu dró, til beggja handa, var ekki eftir af veggjunum nema grjóturð ein. Þar voru *hlóð* í horninu og öskustó undir. Frammi fyrir hlóðunum stóð flatur drangasteinn upp á endann, svo sem 1 al. langur. Hann var skorðaður ofan í gólfið og helluflísir reknar utan með. Hann mun hafa átt að varna því, að eldur kæmist í móhlaða, sem leifar sáust af hinum megin hans, orðnar að moldu. Gólfskán var fyrir framan hlóðin á nokkru svæði, hún var beinhörð og nál. 2 þml. þykk. Svo sem 1

al. hærra en hlóðin og nokkuð til hliðar frá þeim, fanst allstórt stykki af snjóhvítu efni, og lítið eitt af tréleifum undir. Var þetta hvíta efni mjúkt, er það fanst og þvalt sem feiti. En er það hafði legið um hríð undir beru lofti, harðnaði það og molnaði þá alt í sundur. Lítur helzt út fyrir að það hafi verið smjörhnöllungur, og legið á hyllu. En þá virðist sem sama húsið hafi verið notað bæði fyrir eldhús og búr. Þá er búið var að taka hlóðin burtu, varð fyrir flatur steinn, svo stór að byggingarmenn gátu lítt bifað hann. Létu þeir hann kyrran og settu hlöðuvegginn ofan á hann.

Þetta er tekið eftir lýsingu þeirra, sem við voru staddir.

Br. J.

Øgmundarbrík.

Á dögum Ögmundar biskups Pálssonar brann dómkirkjan í Skálholti í annað sinn niður til kaldra kola; það var á þingmaríumessu, 2. júlí 1526. Jón Egilsson skýrir í Biskupa-annálum sínum frá brunanum og hversu biskupi varð um er honum var sögð harmsaga sú, að hann hné þrisvar í ómegin. Segir Jón að skrúða og bókum hafi orðið bjargað og »tvær konur hafi borið skrínið (þ. e. Þorláksskrín biskups helga) með öllum umbúnaði, en aðrar tvær *þá hina stóru bríkina*«[1].

Sigurður Vigfússon fornfræðingur gat um þessa brík í grein sinni um gullkaleikinn í Skálholti og segir þar meðal annars: »En hvað orðið hefir af »*bríkinni miklu*«, sem hér (þ. e. í Esp. Árb.) er nefnd, verðr eigi sagt með vissu; .... í Skálholti er hún ekki nú, því þar er nú alls engin altaristafla í kirkjunni, og engar leifar af slíkri töflu finnast þar, það ég til veit«[2].

Dr. Kristian Kålund segir í Íslands lýsingu sinni á þessa leið: »Mikið af markverðustu munum kirkjunnar (nefnil. í Skálholti) var selt á opinberu uppboði 1802; fræg altaristafla úr katólskum sið, svokölluð »Ögmundarbrík« lá í mörg ár á Eyrarbakka, þangað til leifarnar af henni voru sendar til Kaupmannahafnar 1819«[3].

1) Safn til sögu Íslands I, bls. 64—65, sbr. Esp. Árb. III, bls. 84 og Hist. Eccl II, bls. 527.

2) Árb. hins ísl. fornleifafél. 1887, bls. 40—41.

3) P. E. Kristian Kalund, Bidrag til en hist.-topografisk Beskrivelse

Í skrá forngripasafns Dana, sem er í handriti, stendur skrifað árið 1819 við nr. CXXXVI: »Frá verzlunarstaðnum Eyrarbakka á Íslandi hafa fyrir tilhlutun stiftsyfirvaldsins eftir kröfu fornleifanefndarinnar verið sendar seinustu leifarnar af hinni eyðilögðu altaristöflu Skálholtskirkju, sem kölluð var Ögmundarbrík, nefnil.:

a) Páll (postuli) mjög skemdur og Jóhannes skírari með vefjarhatt á höfði, 2 kvenn-dýrðlingar nefnil. Margrét helga standandi upp á drekanum og annar höfuðlaus.

b) Skrautmyndir í gotneskum stíl, meðal annars rúm.

c) 4 partar tilheyrandi afturhliðinni á einhverri biblíumynd, með trjám, klettum og þess háttar.

Glögt má sjá, að alt hefir verið gylt og mjög dýrðlegt, þótt lengi hafi verið farið illa með það á Eyrarbakka og það hafi verið geymt í salthúsi«[1].

Þannig segir í skránni, en á safninu eru nú sýndar aðeins 2 myndir af Ögmundarbrík, sín á hvorum stað, eru það þau Jóhannes skírari og Katrín helga (ekki Margrét helga, eins og í skránni stendur). Í geymsluhúsum safnsins finnast nú aðeins: hinn kvenndýrðlingurinn, partur af rúmi með háum rúmstólpum og 2 partar, er virðast vera af þeim 4 úr afturhlið; alls eru því vísir 6 partar úr bríkinni af þeim sem skráin greinir. Hitt finst nú ekki, en er víst í fórum safnsins.

Þessum myndum er ekki alls kostar rétt né nákvæmlega lýst á skrá safnsins. Þær eru allar skornar úr eik og er hún nú orðin mjög dökkleit og farin nokkuð að feyskjast. Í skorum og lautum vottar fyrir gipsi

af Island, I, s. 169, n. [1]): »En stor del af kirkens interessanteste ejendom solgtes ved offentlig avktion 1802; en berömt altertavle fra den katolske tid, den saakaldte »Ögmundarbrík«, henlaa i mange aar paa Örebakke handelssted, indtil resterne af den 1819 nedsendtes til København«.

1) Katalog over Nationalmuseets danske Afdeling, 1819, CXXXVI: »Fra Handelspladsen Örbak i Island sendt ved Stiftsövrighedens Foranstaltning efter Commissionens Begiæring de sidste Levninger af den ödelagte Skalholts Kirkes Altertavle, som kaldtes Ögmundar Brik, nl.

a) Paulus meget beskadiget og Johannes den Döbere med Turban paa. 2de quindelige Helgener nl. Den hellige Margrethe staaende paa Dragen og en anden uden Hoved,

b) Ornamenter, forestillende Forziringer i Gothisk Smag hvoriblandt en Seng.

c) 4 Stykker hörende til Baggrunden af en bibelsk Scene, med Træer, Klipper og deslige.

Man kan tydelig se at det Hele har været forgyldt og meget prægtigt, skiönt det paa Örbak længe har været mishandlet og henlagt i et Salthus«.

og gyllingu ef að er gætt. Allar eru þær flatar og óskornar að aftan og því svo sem hátt-upphleyptar myndir (hautrelief). Öll eru mannlíkunin standandi. Jóhannes skírari er þeirra hæstur og er sjálft mannlíkneskið með palli eða umgerð, sem er undir því og skikkjunni, 70 sm. að hæð, en skikkjan lafir niður fyrir vinsta fót 14 sm. (með umgerðinni, sem er um 3 sm.). Hann ber kind (lamb, »agnus dei«, sbr. Jóh. ev. 1, 29) á vinstra handlegg, en leggur hægri hönd ofan á hana; er nú höfuðið brotið af henni og er til, en geymt sér.

Kvenndýrlingurinn, sem hafður er til sýnis, á eftir skránni að vera Margrét helga, en á nafnseðlinum á safninu er hann sem sagt nefndur Katrín helga og mun það nær sanni. Í helgra manna tölu hafa verið teknar 6 Katrínar, en þessi mynd mun eiga að sýna þá elztu þeirra, nefnil. Katrínu frá Alexandríu, sem var hálshöggvin 307; messa hennar er 25. nóv. Á myndina vantar nú höndur og handleggi. Á höfðinu, sem á báðum kvennmyndunum er of stórt í samanburði við aðra hluta líkneskjanna, er þyrnisveigur skorinn. Hún stendur ekki á neinum dreka, en baka til við hana, hægra megin og þó áfast við, sér á efra hluta af gömlum manni með miklu skeggi, og heldur hann vinstri hendi um hökuskeggið. Nefið o. fl. hefir dottið framan úr andlitinu. Það mun eiga að tákna einn af hinum 50 spekingum, er rökræddu við hana um trúna fyrir líflát hennar og hún sneri til kristinnar trúar.

Sagt er í skránni að hinn kvenndýrlingurinn sé höfuðlaus, en það er reyndar að eins hálft höfuðið, andlitið, sem vantar. Ber það til af því, að efnið hefir verið aukið saman í báðar kvennmyndirnar, en álímdu bitarnir hafa losnað af og týnst. Á þetta kvennlíkneski vantar brjóstin, hægri hönd og alt fyrir neðan miðjan upphandlegg. Í hinni hendinni er bók. Hárið liðast niður um háls og herðar og fellur niður með brjóstunum. Búningurinn á báðum kvennmyndunum er seinni-miðalda búningur og eru þær báðar mjög framsettar. Þær og rúmstólpinn er alt jafnhátt, 54 sm.

Hinir 2 svonefndu afturhliðarpartar hafa víst ekki verið fyrir aftan neinar mannamyndir, heldur á milli þeirra eða sérstakar, enda miklu lægri en mannlíkunin. Á þessa parta eða fjalir eru skornar hátt upphleyptar landslagsmyndir, hlíðar og hamrar, hjallar og börð; annari eitt tré neðantil, en hinni 2 hús efst.

Þessi bríkarbrot eru svo fá, að af þeim verður ekki ákveðin hin upprunalega lögun eða stærð bríkarinnar, en varla er það efamál að Ögmundarbrík hefir verið sú hin sama og Jón Egilsson nefnir »þá hina stóru bríkina« (sbr. Esp.: »bríkina miklu«). Eftir gerð og lögun myndanna virðist Ögmundarbrík hafa verið hollenzkt verk í gotneskum stíl; dýrðlingamyndirnar bera það með sér, að bríkin er frá katólskum sið; nafnið

bendir á að hún sé frá tíð Ögmundar biskups Pálssonar, því að hún er efalaust kend við hann, og máske einmitt á, að hann hafi útvegað hana í dómkirkjuna.

Þannig er nú orðið um þennan helga dóm, Ögmundarbrík; nýir siðir og ræktarleysi svifti hana eins og Ögmund biskup sjálfan öllu ágæti og bæði voru þau tekin og flutt í útlegð í framandi land.

Mattías Þórðarson.

Lýsing á lögréttu við Öxará 1732.

(Frá Dr. Jóni Þorkelssyni).

[Bréf Guðmundar lögþingisskrifara Sigurðssonar til Henriks stiptamtmanns Ochsens. Eptir frumriti í Landsskjalasafninu. Sbr. Árbók Fornleifafélags 1884—1885. Reykjavík 1885 bls. 143—145].

»Hans Kongl. May^ts Hr. Etatz-Justitz- og Cancellie-Raad, samt Stiftbefalings Mand over Island og Færöe.

Deris Velbaarenhed har ieg underskrevne til kiende at give, at umueligen kand holde min Laugthings-Protocol, eller de for Laugthings-Rætten indlagte Documenter, i tilbörlig Stand, reene og umaculerede; og det formedelst Laugrættens meget slette byggning, hvilche, nemlig Laugrætten, saaledis er beskaffen, at for og efter Landsthinget bestaaer hun ickuns af bare Vegger, hen imod $2^1/_2$ al. höye, der ere opbygdte af Steen og Jord, med 2de Holler, een til hver Ende, hvor folkene gaaer ind og ud ad.

Naar saa Rætten skal holdis paa Landzthinget, bliver der opreijste 4 og 5 Smaae-Sparrer, hvor over Mand siden decker med Islandske Wadmel; men dog intet viidere, en som saa, at baade Gavlerne, og de bemeldte 2de Huller, ere aldeelis ubedeckede, saa, naar det regner, da maae baade Protocollen, og de for Rætten fremlagdte Documenter, blive igiennem vaade, med mindre Landzthingskriveren passer dess beder paa, at tage sammen i Tiide, som tiit og ofte formedelst Regnens hastighed, intet kan lade sig giore. Ligeleedis, naar det blæser sterkt, da fyger Documenterne

langt borte, saa Mand, under Tiiden, har ondt nock med at faae dem igien; saa og om Mand i millertiid kand af uagtsomhed legge Pennen fra sig, enten paa Blekhullet eller een andenstædz, da blæser vinden dend borte, under Tiden over Documenterne og Protocollen, hvor ud over de maae blive gandske beklickede, nu af Vind, nu af Vand. Thi er min underdanig og höynödvændig begiæring, at Hr. Stifftamtmand vilde tilholde Laugmændene her i Landet, at de, med det snareste skulde giore en Anstalt, hvor ved et skickelig Thing- eller Raadhus maatte i en Hast vorde paa Lanzthinget op bygget, der inde Laugthings-Rætten kunde holdis; saa som der er neppe saadanne en barbare Nation at finde, der jo altiid har et skickelig Raad- eller Thinghus, hvor inde deris Over-Rætter, om de ellers har nogen, kunde holdis. Men i millertiid dette Thinghus eij bliver op bygget, da vilde Hans Velbaarenhed tilholde de bemeldte Laugmænd, at bære Omsorg for, at den nu værende Laugrætte blev dog holden udj dend stand, at mænd kunde have deris Sager og Documenter, som der inde tracteris, ubedærvede af Vand og Vind. Jeg formoeder her paa en naadig og rætsindig bönhörelse. Forblivende ellers stedse

Höyædle Hr. Stifftamtmand
Deris
Plygtskyldige
Tiener
Gudmund Sivertsen«.

Helgefiæld Præstegaard
d. 28de Septembris
Anno 1732.

Yfirlit

yfir muni, sem Forngripasafni Íslands hafa bæzt árið 1903.

(Tölurnar fremst sýna tölumerki hlutanna í safninu).

5021. Hárkambur úr bronsi, fundinn í Norðlingahól hjá Melabugi á Miðnesi.
5022—25. Fjórir danskir smápeningar frá árunum 1648, 1665, 1681, 1775.
5026. Skorin rúmfjöl með rúnaletri frá 1837.
5027. Skorinn kistill frá fyrri hluta 18. aldar.
5028. Dúkur útsaumaður með manna- og dýramyndum úr silki, að sögn úr eigu Staðarhóls-Páls.
5029. Rósavetlingar.
5030. Tveir feldardálkar, fundnir á uppblásnum stað nærri Skógum í Flókadal.
5031. Gamall brauðstíll úr kopar.
5032. Gömul matskeið úr silfri Austan úr Árnessýslu.
5033. Gamlar öskjur frá Reykjadal í Ytri-Hrepp.
5034. Kassalok og kassagafl, skorin.
5035—38. Fjögur, mjög stór brýni, jarðfundin í Þverárdal í Húnavatnssýslu.
5039. Gömul silfurskeið, með verki.
5040—50. Ellefu peningar, danskir, enskir, þýzkir og frakkneskir, úr silfri og kopar.
5051. Minnispeningur úr silfri (»ærulaun iðju og hygginda«), er átt hefir Hannes Jónsson á Hnausum í Meðallandi.
5052. Gagnskorinn skúfhólkur, úr silfri.
5053. Brot af fingurhring úr kopar með mannsmynd í hringnum, fundið í rústum í Gömlu-Borg í Landmannahreppi.

5054. Kvennhempa úr klæði; austan úr Landeyjum.
5055. Gamalt skatthol, íslenzkt.
5056. Prédikunarstóll gamall, frá Hraungerðiskirkju.
5057. Kvennpeysa prjónuð.
5058—59. Hurðarlamir og Skráarlauf. Frá Skálholtskirkju.
5060. Skorinn kistill. Vestan af landi.
5061. Eyrnahringir úr gulli, með verki.
5062. Danskur silfurpeningur frá 1730.
5063—64. Tvær gamlar fjalir með skurðverki.
5065. Skorinn kistill. Austan úr Árnessýslu.
5066. Lítill kassi, skorinn og málaður; úr eigu síra Þorsteins Helgasonar í Reykholti.
5067. Postulínskanna með silfurloki; úr eigu síra Stefáns Ólafssonar á Vallanesi.
5068. Skápur, skorinn, frá árinu 1696. Úr Dalasýslu.
5069. [Hr. Sigurður Vigfússon í Stóra-Botni]: Kúluhringur úr beizli.
5070. [Sami]: Smáhringja úr kopar, með járnþorni.
5071. [Sami]: Brot af rafbólu.
5072. [Hr. Jón Guðmundsson í Ljárskógum]: döggskór úr bronsi brotinn, fundinn inni á högum í Ljárskógum.
5073. [Ásgeir bóndi Sigurðsson á Reykjum í Lundarreykjadal]: gamall koparhnappur.
5074. [Sami]: Kúla af gamalli beizlisstöng, fundin í kálgarði á Reykjum.
5075. [Sami]: Krókur af hempupari, úr kopar.
5076. [Cand. mag. Bogi Th. Melsted í Kaupmannahöfn]: Gömul húfa úr eign Boga Benediktssonar á Staðarfelli.
5077—78. [Héraðslæknir Bjarni Jensson]: Tennur úr manni og gómbein; úr Granagili hjá Búlandi í Skaftártungu.
5079. [Hr. Guðjón Jónsson á Bjólu-hjáleigu]: Lítill peningur enskur.

Legsteinn.

Fyrir framan kirkjudyr á Leirá í Leirársveit í Borgarfjarðarsýslu liggur legsteinn, sem er 2 ál. og 5 þuml. á lengd, og 1 alin og 6 þuml. á breidd og 2 þuml. á þykkt. Letur er á steini þessum, en er víða orðið mjög máð, og sumstaðar flagnað npp úr steininum og stafir horfnir, en hefir í fyrstu verið stórt og greinilegt latínuletur, vel höggið; á steininum standa, að því er eg fæ næst komist, þessi orð:

HOC SACRUM
HELGÆ SIGURDI F. (ɔ: filiae) ARNÆ
LEGIFERI NEPTI NATÆ A° 1663
DENATÆ A° 1693 D. (ɔ: die) 2. Julii JONAS
THEODORI GISLÆ LEGIFERI
PRONEPOS CONJUGI DULCISSIMÆ
ET SIBI MÆSTUS POSUIT.
PSALM. 3. V. v. EGO DECUBUI ET DORMIVI
et evigilavi.

[Jón Þórðarson, sonarsonarsonur Gísla lögmanns, setti, hryggur í hug, legstein þenna sér og sinni ástkæru eiginkonu Helgu Sigurðardóttur, sonardóttur Árna lögmanns, fæddri árið 1663, dáinni 2. dag júlímán. 1693. Davíðssálmar III. 5 vers: Eg hef lagt mig fyrir og sofið og vaknað af svefni].

Sá Jón Þórðarson, sem hér er nefndur, bjó á Bakka í Leirársveit († 1719), afi hans var Hinrik sonur Gísla lögmanns (1606—1613) Þórðarsonar, en kona hans, Helga Sigurðardóttir, var sonardóttir Árna lögmanns Oddssonar biskups Einarssonar.

Steinn þessi mun vera högginn erlendis, hann er með úthöggnum, haglega gerðum, sólblómum (»Solsikker«) á öllum hornum, upphaflega var hann eigi á þeim stað, sem hann er nú, heldur yfir leiði í kirkjugarðinum, en þegar að því var komið, að yfir hann greri, tók kirkjubóndinn á Leirá, Þórður sál. Þorsteinsson, hann upp og setti hann fyrir framan kirkjudyrn-

ár og þar mun grafletrið mest hafa eyðst, því hann hefir verið notaður sem tröppusteinn. Til að forða steininum undan eyðileggingu fór eg þess á leit í sumar við kirkjubóndann hr. Þórð Þórðarson á Leirá, að steinninn yrði trévarinn að ofan og mun það verða gert.

Jón Jakobsson.

Legsteinn síra Sigurðar Sigurðssonar á Staðarstað (d. 1690).

[Steinn þessi er úr rauðbleikum granit; er $2^3/_4$ ál. á langveg og 2 ál. á þverveg. Steinn þessi var áður í kórgólfi kirkjunnar á Staðarstað, en síðan kirkjan var flutt, fyrir fáum árum, liggur hann á gamla kirkjustæðinu undir berum himni. Efst í vinstra horni steinsins er mynd af rosknum karlmanni og konu saman, og í neðsta horni vinstra megin er aptur mynd af sama karlmanninum og í hægra horninu að neðan mynd af sömu konunni. Eru líkindi til, að það sé myndir þeirra hjóna síra Sigurðar og Sigríðar Hákonardóttur, en hún hefir látið setja steininn. Efst í vinstra horni steinsins er mynd af ungum manni á slagakápu, heldur harðleitum, og má ætla að það sé mynd af Oddi lögmanni syni þeirra[1]). En þetta er letur á steininum]:

C. S.

Sepulcrum | uiri | genere ac virtute clarissimi pietate ac | morum svavitate spectatissimi: | Domini Sigurdi Sigurdii ecclesiæ huius | Stadastadensis qvondam | pastoris vicinarumqve præpositi | laudatissimi | qvi ex hac miseriarum valle ad coelestem | patriam: pie ac placide migravit Anno | Salvatoris CIↃ IↃC LXXXX: die XVII Novemb: | ætatis suæ XLIV ministerii XI. | Marito desideratissimo: P(osuit) | Sigrida Haconis F(ilia) cum duobus liberis | superstes vidua moestissima.

Præpositi qvondam Sigurdi heic ossa qviescunt
ast animam sanctam dextra habet alma dei.

1) Þessar myndir þyrfti að fá teiknaðar eptir steininum.

Gamlir legsteinar

í Görðum á Álftanesi.

Rannsakaðir 11. VI. og 6 VIII. 1903.

Íslendingar eiga því miður ekki því að fagna, að hafa neina legsteina frá fyrstu öldum sögu sinnar, hvort heldur það ber til af því, að þá hafi ekki verið gerðir neinir legsteinar, eða þeir hafi eyðilagst síðan algerlega. Enn hefir enginn legsteinn fundist á Íslandi, er með vissu má telja eldri en frá 13. öld[1] og lítur út fyrir að Íslendingar hafi gert lítið að því að setja legsteina á leiði manna alt fram á 17. öld; þó eru til allmargir legsteinar eldri, bæði læsilegir og ólæsilegir að mestu. Margir þessara legsteina eru *rúnasteinar,* og á flestum þeirra eru að eins nöfn þeirra manna, sem steinarnir eru lagðir yfir, grafin eða höggvin á þá, og »*hér hviler*« fyrir framan nöfnin. Þeir menn, sem steinarnir hafa verið lagðir yfir, eru nú að öðru leyti ókunnir flestir, og verður ekki sagt með nákvæmni, hvenær þeir hafi verið uppi, því að engin ártöl eru á rúnasteinunum. Víst er það, að engir legsteinar eru nú til yfir helztu mönnum fyrri alda og munu aldrei hafa verið gerðir; þeir væru varla gersamlega horfnir úr kirkjugörðunum, ef þeir nokkru sinni hefðu verið lagðir þar. Finnur prófessor Magnússon rannsakaði og ritaði um rúnasteinana[2] og dr. Kr. Kålund hefir skrifað um þá í ritgerð sinni um fornleifar á Íslandi[3] að mestu eftir rannsóknum hans. Prófessor Björn M. Ólsen hefir lagfært ýmislegt í ritgerð Kålunds og bætt ýmsu við í grein sinni í Árb. fornleifafél. 1899 bls. 19—28. Þar á móti hefir íslenzkum legsteinum með latínuletri verið sárlítið sint, að eins nokkurra þeirra getið áður í Árb. fornleifafél.[4].

1) Sjá Árb. fornleifafél. 1899 bls. 24—27 (rúnasteininn yfir *Hall Arason*).
2) Antikv. Ann. IV. bls. 343—66.
3) Aarb. for nord. Oldkyndighed og Historie 1882, bls. 57—124.
4) Sjá Árb. hins ísl. fornleifafél. 1880—81, bls. 70; 1888—92, bls.

Margir legsteinar hafa orðið fyrir illri meðferð af manna völdum, verið hafðir í stéttar og byggingar og spilt með ýmsu móti, og er slíkt hörmuleg skömm. Sumir hafa eyðst af vatni og frosti, einkum þeir, sem gerðir hafa verið úr móbergi og gljúpum steintegundum; þeir hafa drukkið í sig vatnið og síðan sprungið og molnað í frostum. Flestir rúnasteinarnir eru óhöggnir Baulusteins- eða blágrýtis-drangar, fimm- eða sex-strendir, og letrið höggvið á fletina. Þannig eru og margir legsteinar með latínuletri, en flestir eru þeir höggnir að meira eða minna leyti annaðhvort úr íslenzkum eða útlenzkum steintegundum, því að sumir eru auðsjáanlega útlendir að efni og verki til. Vanalega eru þeir flatir og hellumyndaðir, og grafið aðeins á þá hliðina, er upp veit; þeir voru ætíð lagðir á leiðin, en ekki reistir. Á flestum er lesmálið fremur langt og á íslenzku. Steinarnir eru því mjög merkilegir bæði fyrir sögu máls og þjóðar, og væri mikils vert, að allir gamlir íslenzkir legsteinar yrðu rannsakaðir með nákvæmni og teknir til vísindalegrar meðferðar. Á mörgum legsteinum eru lágmyndir og einkennileg stafagerð; væri því nauðsynlegt að myndir fylgdu með lýsingunum.

Í kirkjugarðinum í Görðum á Álftanesi eru 6 legsteinar frá 17. öld og einn frá byrjun 18. aldar. Nýlega fanst þar brot af legsteini frá 17. öld. Allir þessir legsteinar eru höggnir úr venjulegu hraungrýti *(dolerit)* og sömu tegundar og annað grjót í Garðaholti. Þrír af þeim (nr. 2, 4 og 7?) lágu fyrir dyrum kirkjunnar, sem áður var í kirkjugarðinum, og því nokkuð máðir, en þó er letrið enn vel skýrt á þeim öllum. Í þessari ritgerð eru þeir tölusettir eftir aldri, eða réttara sagt, dánarárum þeirra, er þeir hafa verið settir.

Nr. 1. **Nichulás Skaptason** † 1638.

Þessi steinn er 149 sm. að lengd, 58 sm. að breidd og um 8 sm. að þykt. Stafirnir 5—7 sm. að hæð og mjög greinilegir. Utan um letrið er einfalt strik. Fyrir ofan og neðan trúarjátninguna eru lítil bil eða eyður. Við enda hvers orðs og töluheildar eru tveir deplar hvor uppundan öðrum (:) til aðgreiningar, nema þegar orðið eða töluheildin endar með línunni, eins og í 1., 2. og 5. línu; á þeim 3 stöðum eru engir

67, 90, 103—107; 1893, bls. 73; 1894, bls. 4—6, 9, 20 (sbr. 1888—92, bls. 67), 26—29; 1896, bls. 43—45; 1897, bls. 11, 33—40; 1898, bls. 5, 16; 1899, bls. 17—18; 1901, bls. 30—36.

deplar; aftur á móti eru deplar við enda orðanna í enda 3., 11. og 15. línu. Líkt stendur á um 9 línu, er endar á orðinu SIVKLEGA; þar fyrir aftan er að eins einn depill, og við enda síðustu línu eru 3 deplar, hver uppundan öðrum, og einn fyrir aftan miðdepilinn. Stafirnir eru venjulegir latínuleturs-upphafsstafir. Aðeins pé-in og y-in eru dálítið frábrugðin; *pé-in* eru opin að ofan svo að þau líkjast *kauni* í rúnum og í orðinu VIÞRISV í næst-síðustu línu eru pé-in bundin saman; *y-in* eru svipaðri smáleturs y-um. *Ká-ið* í SRAÞTA er líkast erri, því að efri greinin beygist að leggnum. — V er látið tákna *ú-*, *u-* og *v*-hljóð; *í*-hljóðið er táknað með *y* (y) í tveim síðustu orðunum, EIL*y*FT : L*y*F, sem ber vott um að sá er stafina hjó hefir borið *í* og *ý* eins fram. *Joð*-hljóðið er alstaðar táknað með I, sem einnig táknar *i* og *í*. A táknar *a* og *á*; á einum stað, í SRAÞTA, hefir leturgrafarinn gleymt að setja þverstrikið um A-ið. *Je* er hér táknað með IE, en ekki með E. E í orðinu EG í 12. l. merkir *e;* þannig er orðið oft ritað enn og borið svo fram, einkum í skáldskap

Síðar verður minst á E í staðinn fyrir I í hreimlausum endingum orða, sem einnig kemur fyrir á hinum legsteinunum.

Langt *n* er hér táknað með N̄ í 3., 6., 8., 11. og 13. l. Í orðinu HIEDAN̄ merkir það efalaust langt *n (nn)*, þótt nú sé ekki ritað svo, því að þannig mun það hafa verið borið fram þá eins og nú. Í orðinu F*y*RIRGEFN̄INGV er *n*-hljóðið táknað með N̄ (eftir F), en það ber til af því að leturgrafaranum hefir fundist *n*-hljóðið í -GEFN- vera »hart«, líkt og t. d. í *steinn*, og því sett N̄. Að líkindum hefir orðið verið borið fram eins og nú, samhljóðarnir -FN̄- svo sem -bbn(n)-[1]. F-ið er hér því merki fyrir langt varahljóð, famborið með b á ð u m vörum (b i l a b i a l i s). Í fornum ísl. handritum er oft ritað *mn* fyrir *fn* og má vera að framburðurinn *mn* hafi verið milliliður milli hins gamla framburðar *fn* og hins nýrri b(b)n(n).

Í orðinu NICHVLAS er *k* hljóðið táknað með CH og er það víst af því að svo var orðið stundum ritað á latínu; á ensku er það og ritað með ch, en annars er þessi rithattur ekki upprunalegur. Nafnið er grískt, samsett af *nike* (sigur, sigurdísin) og *laos* (lýður), og þýðir lýðsigrari.

I orðinu HOLLDSINS er *l* hljóðið táknað langt (og »lint«) með LL; mun leturgrafaranum hafa þótt það nær framburði, sbr. nafnið *Halldór* og ALLDVRS á steini nr. 4, 11. l.

D- og *ð*-hljóð eru táknuð með D.

HIER : HVILER
SA : TRVFASTE

1) Sbr. SOFNADVR í 11. l.

MAN̄ : SALVGI :
NICHVLAS : SRA
PTA : SON : 1638
ÞAN̄ : 6 : AVGVST
I : 48 : ARA : ER : HA
N̄ : AVDMIVKLEG
A : OG : SIVKLEGA·
TIL : GVDS : HIED
AN̄ : SOFNADVR :

EG : TRVE : SyND
AN̄A : FyRERGEF
N̄INGV : HOLLDS
INS : VIÞRISV : OG ·
EILyFT : LyF :·

HIER HVILER, svona byrja flestar grafskriftir á gömlum ísl. legsteinum. Þetta orðatiltæki er enn viðhaft og er vanalegt hjá þeim þjóðum, er trúa á upprisu og annað líf eftir dauðann.

SA er hér ákveðinn greinir; þannig er þetta orð haft oftlega bæði í fornnorskum og ísl. ritum og nú í daglegu tali. Sbr. ÞAN̄ í 6. l. — Orðið TRVFASTE merkir hér líklega öllu heldur staðfastur í trúnni á guð en tryggur[1]. — MAN̄, þessi nafnháttarmynd kemur stundum fyrir í ísl. ritum frá seinni tímum. Það mætti ætla að hún hafi myndast eftir þolfallinu úr eldri myndinni, mannr, sem stundum kemur fyrir í fornritum og hefir eðlilega myndast eftir hinum föllunum, er öll hafa *-nn-* venjulegast. Þó er líklegt að orð eins og t d. *spónn, son* og *vin* (í st. f. sonur og vinur) hafi haft áhrif á myndun nafnháttarins *mann.* — SALVGE merkir hér, eins og enn þann dag í dag, sálaði (= andaði). — Í fornu máli merkti það sama og *vesall* (og *vesæll);* sbr. *saal*, *saalug* og *sælug* í norsku. Á Íslandi hafa menn ruglað orðunum *sálugur* og *sálaður* saman og má vera að orðatiltækið »*salig*« í dönsku, sem haft er um andaða og sett fyrir framan nafnið[2], eins og hér, hafi valdið því að nokkuru. Þeir sem nú brúka orðið »*sálugi*« hafa það á eftir nafninu, en þó á undan föðurnafninu. — NICHVLAS. Áður var minst á uppruna og rithátt þessa nafns. Nú er sagt *Nikulás* og svo hefir nafnið líklega verið borið fram áður fyrri. Nafnið kom fyrir í Noregi í byrjun 12. aldar og á 13. öld kemur það fyrir á Íslandi. Úr þessu nafni eru til orðin nöfnin *Kláus* og *Níels*, sem einnig eru komin úr öðrum málum inn íslenzkuna. SRAPTA. Um stafagerðina var áður getið. Nafnið er hér ritað með *-pt-*

1) **Sbr. RIETT : TRVADVR á legst. nr. 2, 4. l.**
2) **Sbr. legst. nr. 8.**

og að líkindum hefir það verið borið svo fram, en ekki eins og nú, með *-ft-*. — SON er ritað sérstakt, aðgreint frá SRAPTA; sá rithattur var algengur áður þótt nú sé hann aflagður. Hann er í rauninni réttari og eðlilegri. Nefnifallsmyndin *son* er forn.

1638. Hér byrjar ný setning, og er aðgætandi hvernig hún er orðuð. Ártalið er á undan mánaðardeginum, en þó ber víst að skoða alla dagsetninguna: 1638 ÞAN̄ : 6 : AVGVSTI sem einn hluta setningarinnar, samtengdan hinum hluta hennar með sambandsorðinu ER, sem er á eftir innskotssetningunni: 48 : ARA. — ÞAN̄, þolf. af *sá*, er haft hér sem ákveðinn greinir; sbr. SA í 2. l. — AVGVSTI er latnesk eignarfallsmynd af *Augustus*, ágústmánuður. — SIVKLEGA, einkennilega til orða tekið. — GVDS, þ. e. *guðs*; án efa hefir þetta orð þá eins og nú verið borið fram *gvuðs* Sá framburður er að líkindum miklu eldri, sbr. latnefnið *Gvöndur* (af Guðmundur), nú *Gvendur*. — SOFNADVR stýrir orðunum: TIL : GVDS : HIEDAN̄, eins og það væri hreyfingar-sagnorð. Auðvitað er þannið komist að orði af því að menn hafa haft í huga að sálin færi »til guðs héðan« um leið og maður »sofnaði« þannig, þ. e. dæi. Sbr. *sovna* á norsku og *hensove* á dönsku, sem hvorttveggja merkir að deyja, sbr. HEN SOF á legst. nr. 8, 13.—14. l.

Á eftir þessum tveim setningum kemur brot af 3. gr. trúarjátningarinnar og er bil á milli á steininum. Um stafagerð og ritbátt flestra orðanna í þessari setningu er getið hér að framan. Það virðist svo sem sögnin trúa stýri hér þolfalli, því að þær 3 orðmyndir, sem hún stýrir hér, geta allar verið í þolfalli; orð, sem enda á *-ing-* í nefnifalli, enda stundum á *-ingu* í þolfalli, einkum í seinni alda máli. Þess munu þó annars varla finnast dæmi, að þessi sögn stýri þolfalli, og liggur næst að ætla, að leturgrafarinn hafi af vangá slept úr stafnum og orðinu A milli TRVE og S*y*NDAN̄A; þá kemur alt heim

Letrið á legsteininum hljóðar þá í heild sinni þannig:

»*Hér hvílir sá trúfaste mann, sáluge Nicholás Skapta son. 1638 þann 6. Augusti, 48 ára, er hann auðmjúklega og sjúklega til guðs héðan sofnaður. Eg trúe [á] syndanna fyrirgefningu, holldsins upprisu og eilýft lýf*«.

Hvenær þetta letur er höggvið á steininn, verður ekki sagt með neinni nákvæmni. Það er líklegt að það hafi ekki verið löngu eftir dánarár mannsins, en stundum ber það þó við, að nokkur ár líða frá dánardægri manns þangað til honum er settur legsteinn.

Nr. 2. **Halldór Jónsson** (samtt hans sonarson) † 1648.

Legsteinn þessi er 141 sm. langur, 72 1/2 sm. breiður, 13 sm. þykkur. Hæð stafanna 4 1/2 sm. Í öllum hornum eru litlar englamyndir,

allar hér um bil eins, og fyrir ofan þær yzt úti í efri hornunum eru smákrossar. Milli englamyndanna fyrir ofan letrið er *mannsandlitsmynd* og rós með 6 blöðum fyrir ofan hana, en sinn hvoru megin eru sívafningar, eins og bagalhöfuð, og fyrir ofan hvorn þeirra eru 2 aðrir álíka, en þó minni. Milli englamyndanna fyrir neðan letrið eru 2 *mannsfætur* og sinn hvoru megin við þá eru sívafningar, ámuna og að ofan, 1 stór hvoru megin, en engir smáir; undir fótunum eru tvær boglínur samhliða (⁀). Bekkur er höggvinn utan um alt saman. Þessar myndir munu hafa verið gerðar helzt til skrauts, en vera kann að mannsmyndin, höfuðið fyrir ofan og fæturnir fyrir neðan grafskriftina, eigi eins og að tákna þann er steinninn er yfir.

Til þess að greina orðin að eru settir 2 deplar, eins og á steini nr. 1, og þó vantar raunar þessa depla í 10., 13., 14. og síðustu línu, milli orðanna HLVTTAKANDE og ORDNER, milli I og G í enda 13. l., milli ANN^O og ártalsins, og vegna rúmleysis hefir leturhöggvarinn höggvið 3 síðustu orðin þannig: IGVDSH, í st f. I : GVDS : HENDE, svo að þar vantar deplana á tveim stöðum og síðasta orðið skammstafað. Aftur á móti er sumum af samsettu orðunum skift sundur með deplum: KROSS : REINDVR : OG : RIETT : TRVADVR , IFER : VNNV , VEG : FERDAR : DAGAR. Stafirnir eru eins og upphafsstafir í latínuletri. Í orðinu SAMTT (í 6. l) og RIETT (í næst síðustu l.) eru T-in dregin saman. Stafirnir hafa líka merkingu á þessum steini og á steini nr. 1, þannig er *a*- og *á*-hljóð táknað með A, *j*-, *i*- og *í*-hljóð með I, *o*- og *ó*-hljóð með O, *u*- og *ú*-hljóð með V; *i*- (eða *e*.)hljóðið í hreimlausum endingum orða er táknað með E, nema í SIGVRSINS í 9. l. (sbr. HOLLDSINS á st. nr. 1). *Je*-hljóðið, sem er tilorðið úr gamla langa *e*-hljóðinu og áður fyrri var táknað með *é*, er hér samkv. framburði ritað IE í orðunum HIER (1. l.) og RIETT (í 4. og 15. l.). Stafurinn Y er ekki notaður; í stað hans er eðlilega haft I samkv. framb.: REINDVR (í 3. l.), IFER (í 7. l.), DEIA (í 11. l.), í stað *deyja*. C er haft í orðunum CHRISTO (í 8. l) og MARCI (í næst síðustu l.) samkvæmt latneskum rithætti á þessum nöfnum, sem hér eru líka beygð eins og í latínu. Auk þess er C haft fyrir framan K í orðinu ECKE (í 11. l.); það er forn ísl. ritháttur að rita *-ck* fyrir *-kk-*, og í sænsku er það gert enn í dag. *D*- og *ð*-hljóð eru táknuð með D. — Talan *2* í *62* er líkust z. O í ANN^O er miklu minna en hinir stafirnir og stendur efst í línunni eins og hér.

HIER : VNDER : HVILER
GREPTRADVR : ERLEG
VR : KROSS : REINDVR :
OG : RIETT : TRVADVR

MADVR : HALLDOR : IO
NSSON : SAMTT : HANS
SONARSON : IFER : V
NNV : I : CHRISTO : ER
V : SIGVRSINS : HLVTTA
KANDEORDNER : OG
DEIA : ECKE : MEIR : VE
G : FERDAR : DAGAR :
6Z : AR : SOFNADE : IG
VDE : ANNO 1648 ; 9
MARCI : SALER : RIETT
LATRA : ERV : IGVDSH

Sbr. byrjun grafskriftarinnar á þessum steini við byrjun grafskr. á st. nr. 4 og á legsteini á Gufunesi, sem getið er í Árb. h. ísl. fornl.fél. 1897, bls. 40.

ERLEGVR, í gömlum íslenzkum og norskum handritum er þetta orð skrifað *ærligr,* en mun þó hafa verið borið fram *erligr*, líkt og það er skrifað á steininum, með löngu *e*-hljóði í byrjun orðsins. Seinna breyttist framburðurinn á löngu *e*-hlj. í íslenzku og nú er ætíð sagt og skrifað *ærligur.* Orðið *æra* og öll þau orð, sem af því eru dregin í íslenzku, eru ekki að uppruna norræn, heldur komin úr lágþýzku (*êre*) á miðöldunum inn í tungumál Norðurlanda. — KROSS : REINDVR, þ. e. krossreyndur, sem víst er mjög sjaldgæft orð. *Kross* hefir hér afleidda merkingu, sem það ekki virðist hafa haft í ísl. bókmáli í fornöld, nefnilega *mótlæti* (sbr. »*húskross*«). Þetta mun dregið af orðatiltækinu »að bera sinn kross«, sem upprunaega átti við krossburð Jesúsar frá Nazaret, en var síðar haft í merkingunni að þola mótlætingar lífsins, sbr XXXII. sálm., 20. v. í Passíusálmum Hallgríms Péturssonar: »Holdið má ei fyrir utan kross eignast á himnum dýrðarhnoss«. Björn Halldórsson segir í orðabók sinni undir orðinu kross, að það merki »*omnia adversa*, *qvæ ob fidem in Christum fidelibus obveniunt*« (alls konar mótlætingar, sem fyrir trúna á Krist koma fyrir hina trúföstu)[1]. — SAMTT er hér með tvöföldu *té-i* og bendir það á að *t*-hljóðið hafi verið borið fram mjög hart í þessu orði og er enda útlit fyrir að það standi í sambandi við það, að *emm*-ið hefir verið borið fram hljómlaust á undan *té*-inu, eins og enn er gert á Suður-Íslandi. Orðið merkir hér eiginlega *og*; sú merking finst ekki í fornu máli, heldur merkir orðið ætíð *saman.* Nú segja menn *ásamt (með) e-hu* í sömu merkingu og *samt* hefir hér á legsteininum. Þessi merking orðsins *samt* og að HANS stendur á undan SONARSON mun vera að

1) Sbr. ennfremur Matt. 10^{38} og 16^{24}.

kenna dönskum áhrifum á málið, einkum einmitt ritmálið og þá sérstaklega útleggingar úr dönsku. — Með orðunum IFER : VNNV byrjar næsta setning, hin fyrsta af 3, sem enda svo á orðinu MEIR og eins og heyra saman. — I : CHRISTO þ. e. í trúnni eða fyrir trúna á Krist; CHRISTO er hér þágufall eftir latneskri beygingu nafnsins. Þessi orðatiltæki um yfirvinning í Kristi, hlutteknіng sigursins o. s. frv. eru tekin úr biblíumálinu[1] og prédikunarstýlnum. Það er annars aðgætandi, að í þessum 3 setningum er höfð fleirtala, sem líka er réttara, þar eð um 2 er að ræða, en í 1. setningunni er höfð eintala. Í setningunum, er nú koma, er aftur um Halldór einan að ræða, og því að eins höfð eintala eins og í 1. setningunni. — Sonarsonur hans, sem hér er getið, hefir að líkindum verið barn að aldri er hann dó. — MEIR þ. e. framar, nefnil. hinum öðrum, ævarandi dauða. — ANN° þ. e. anno, á árinu, staðarfall af latn. orðinu *annus*, ár. — MARCI, eignarf. eint. af latn. nafninu *Marcius* (réttara *Martius*), Martsmánuður. — Þrjú síðustu orðin í síðustu línu eru vegna rúmleysis án millibila og er síðasta orðið skammstafað þannig, að fyrsti stafurinn einn stendur: H, sem án efa táknar *hende*. Þessi ritningargrein er tekin úr Spekinnar bók 3. kap. 1. v. og kemur fyrir á fleiri ísl. legsteinum (sbr. Árb. fornl. 1897, bls. 39 og 1901, bls. 31).

Grafletrið hljóðar því þannig: »*Hjer under hvíler greptraður erlegur, krossreindur og rjett-trúaður maður, Halldór Jónsson, samtt hans sonarson. Ifirunnu í Christo, eru sigursins hluttakande orðner og deia ekki meir. Vegferðardagar 62 ár. Sofnaðe í guðe anno 1648, 9. Marci. Sáler rjettlátra eru í guðs h[ende]*«.

1) Sbr. t. d. 2. Kor. 2^{14}, Jóh. 16^{33} og 1. Jóh. 5^{4-5}.

(Framhald í næstu Árbók).

Um stofnun Fornleifafèlagsins og framkvæmdir þess

1879—1904.

Sumarið 1879 var töluvert umtal um það, hvort sú skoðun mundi vera rétt, er þeir héldu fram, Guðbrandur Vigfússon og Kr. Kaalund, að Lögberg mundi hafa verið við Almannagjá, en eigi á þeim stað, sem svo hefir verið nefndur á síðari tímum. Það þótti því áríðandi, að gjöra rannsóknir um þetta, og það mun hafa verið einna helzta tilefnið til þess, að Fornleifafélagið var stofnað.

Hinn 15. okt. 1879 áttu þessir menn fund með sér:

Árni Thorsteinsson, landfógeti.
Bergur Thorberg, amtmaður.
Björn Ólsen, skólakennari.
Carpenter W. H. málfræðingur frá Utica N. Y.
Eiríkur Briem, prófastur.
Fiske, Willard, prófessor við Cornell-háskóla.
Indriði Einarsson, cand. polit.
Jón Árnason, bókavörður
Jón Hjaltalín, landlæknir.
Jón Þorkelsson, rektor.
Magnús Stephensen, yfirdómari.
Matthías Jochumsson, ritstjóri.
Reeves, Arthur, frá Cornell-háskóla.
Sigurður Vigfússon, gullsmiður.

Á fundinum tók Sigurður Vigfússon fyrstur til máls og stakk hann upp á, að menn gerðu félag með sér til að vernda fornmenjar hér á landi og einkum til að grafa upp á Lögbergi. Eftir að mál þetta hafði verið rætt, var nefnd kosin til að semja lög fyrir félagið. Og er nefndin

síðan hafði lokið störfum sínum, var kvatt til almenns fundar 8. nóv. 1879 og var þá félagið sett á fót, samþykt lög fyrir það, og kosin stjórn; formaður var kosinn Árni Thorsteinsson, landfógeti, og var hann síðan jafnan endurkosinn, þangað til 1887, er hann skoraðist undan kosningu; varð þá Sigurður Vigfússon formaður og var það síðan til dauðadags 1892. Síðan hefir Eiríkur Briem haft þann starfa á hendi, fyrst sem varaformaður, síðan sem formaður.

Á þeim 25 árum, sem félagið hefir staðið, hefir það látið gjöra fornleifarannsóknir því nær á hverju sumri og í nálega öllum héruðum landsins; um sum héruð hafa verið farnar tvær rannsóknarferðir eða jafnvel fleiri.

Sigurður Vigfússon gerði rannsóknir í þjónustu félagsins svo sem hér segir:

1880 á Þingvöllum og kringum Hvalfjörð.
1881 við Haugavað, í Dalasýslu og nokkrum hluta Snæfellsnessýslu.
1882 á Vestfjörðum, einkum í Dýrafirði og Geirþjófsfirði.
1883 í Rangárvallasýslu.
1884 í Borgarfirði.
1885 í Rangárvallasýslu og Vesturskaftafellssýslu.
1886 í Húnavatnssýslu og Skagafjarðarsýslu.
1888 á Vestfjörðum.
1889 á Breiðafirði.
1890 á Austfjörðum.
1891 í Dalasýslu og á Mýrum.

Síðan 1893 hefir Brynjólfur Jónsson á hverju sumri farið rannsóknarferðir í þjónustu félagsins og gjört rannsóknir svo sem hér segir:
1893 í Árnessýslu, Rangárvallasýslu og Vesturskaftafellssýslu.
1894 í Húnavatnssýslu.
1895 í eyðibygðum í Árnessýslu og í Mýrasýlu.
1896 í Mýrasýslu og Snæfellsnessýslu.
1897 í Rangárvallasýslu ofanverðri.
1898 í Barðastrandarsýslu austantil og Dalasýslu.
1899 í Rangárvallasýslu og Snæfellsnessýslu.
1900 í Norðurlandi, einkum Suðurþingeyjarsýslu.
1901 í Rangárvallasýslu.
1902 í Gullbringusýslu.
1903 í Borgarfirði.
1904 í Árnessýslu.

Auk þessa hefir félagið og stutt nokkuð fornleifarannsóknir þær, er kapteinn D. Bruun hefir gjört hér á landi, og félagið gekst fyrir þeirri nákvæmu rannsókn er hann og prófessor Björn Ólsen gjörðu **1902** á

leifunum af hörginum í Hörgsdal í Þingeyjarsýslu. Skýrslur um allar rannsóknir þessar með uppdráttum eru í árbókum félagsins; þar eru og skýrslur um nokkrar fornleifarannsóknir, er eigi hafa verið gjörðar af mönnum í þjónustu félagsins t. d. rannsókn B. Ólsens á Borgarvirki og á Vestfjörðum 1884, rannsókn Br. Jónssonar á Þjórsárdal 1884, Jóns læknis Jónssonar á hoftóft og búðatóftum í Freysnesi 1895, rannsókn á leiði Guðrúnar Ósvífursdóttur o. fl.

Rannsóknir þessar hafa sem eðlilegt er veitt margar mikilsverðar upplýsingar; sumpart hafa þær sýnt, hve frásagnirnar á sögum vorum eru yfirleitt réttar og áreiðanlegar, og sumpart hafa þær leitt ný atriði í ljós; sem dæmi upp á hið fyrra má nefna húsatóftirnar á Sæbóli og brunarústirnar á Bergþórshvoli með skyrleifunum þar, og sem dæmi upp á hið síðara hoftóftirnar, svo að nú hafa menn fengið nokkurn veginn glögga hugmynd um, hvernig guðsþjónustuhúsum hinna heiðnu forfeðra vorra hefir verið farið, eftir að Fornleifafélagið hefir látið rannsaka um 10 hoftóftir auk hörgsins í Hörgsdal, og eru rannsóknir þessar því merkilegri, sem eigi hafa fundist, svo kunnugt sé, í neinu öðru landi leifar af hofum, er æsir voru dýrkaðir í. Sjón er sögu ríkari um það, hvernig bústaðir fornmanna hafa verið, þar sem það er komið í ljós, að enn má sjá tóftirnar af húsum þeirra t. d. af bústað Ingimundar gamla í Víðidal, áður en hann nam Vatnsdal, og af bústað Eiríks rauða í Haukadal, áður en hann fann Grænland, svo að gera hefir mátt uppdrætti af þeim.

Fornleifafélagið hefir frá upphafi kostað kapps um að styðja Forngripasafnið eftir því sem því hefir verið auðið; fyrir því hefir það lagt fyrir þá sem verið hafa í þjónustu þess, að spyrja uppi forngripi á ferðum sínum og hvetja menn til að láta safnið fá þá, auk þess sem safnið hefir fengið alla þá forngripi, er þeir hafa fundið, eða komist yfir; slíkt hið sama hefir og kapteinn D. Bruun gert, eftir samráði við félagið. Ennfremur hefir og félagið látið prenta í Árbók sinni vandaðar og nákvæmar myndir af ýmsum helztu gripum í safninu.

Fyrstu árin gengu nokkuð margir í félagið, en síðan hefir félagsmönnum fækkað smámsaman; árstillög til félagsins hafa því náð skamt til að borga kostnað þess, en um mörg ár hafði félagið úr landssjóði 300 kr. styrk á ári til útgáfu Árbókarinnar og í tveim síðustu fjárlögum hefir félaginu verið veittur 400 kr. styrkur á ári; auk þess hefir það um allmörg ár haft 100 kr. styrk frá Forngripasafninu til að spyrja upp forngripi Þar sem tekjur félagsins þannig hafa litlar verið, þá hefir aftur kostnaðurinn við framkvæmdir þess verið tiltölulega lítill. Sigurður Vigfússon og Brynjólfur Jónsson hafa farið rannsóknarferðir sínar fyrir litla borgun, aðrir er gjört hafa rannsóknir fyrir félagið hafa enga borgun tekið fyrir starfa sinn, en að eins fengið útlagðan kostnað borgaðan ; ritlaun

hafa engin verið borguð, nema einu sinni 40 kr., og prófarkir hafa jafnan verið lesnar ókeypis.

Skýrsla.

I. Aðalfundur félagsins 1903.

Aðalfundur félagsins var haldinn 14. nóv. 1903.

Formaður skýrði frá athöfnum félagsins, sérstaklega rannsóknum Br. Jónssonar um Borgarfjörð í sumar, einkum Þverárþingstað, og lagði fram endurskoðaðan ársreikning fyrir 1902, og höfðu engar athugasemdir verið við hann gerðar.

Þá bar formaður eftir nokkrar umræður lagabreyting þá undir atkvæði, er samþykt var á síðasta ársfundi 25. okt. 1902, að orðin: »lögmætur fundur . . . á fundi og« í 10. gr. félagslaganna falli burt, og var hún samþykt með 14 atkv. gegn 1.

Því næst voru kosnir embættismenn félagsins og þrír fulltrúar (Björn M. Olsen, Stgr. Thorsteinsson og Þórh. Bjarnarson) og svo endurskoðunarmenn.

II. Ársfundur fèlagsins 1904.

Ársfundur félagsins var haldinn 8. nóv 1904.

Formaður mintist láts tveggja stofnenda félagsins þeirra prófessors W. Fiske's og dr. Jóns Þorkelssonar f. rektors, og tóku félagsmenn undir það með því að standa upp.

Því næst mintist formaður þess, að félagið væri þann dag 25 ára gamalt, stofnað á sama stað þar sem fundurinn nú var haldinn (Prestaskólahúsinu) 8. nóv. 1879, og sagði sögu félagsins frá byrjun til þess dags.

Formaður gat þess, að Br. Jónsson hefði í sumar ferðast um Árnessýslu; eftir tilmælum félagsstjórnarinnar væri hann nú að semja registur yfir Árbækur félagsins frá upphafi fram að þessum tíma.

Því næst skýrði formaður frá fjárhag félagsins og lagði fram endurskoðaðan ársreikning þess, er engar athugasemdir höfðu verið gerðar við.

Þessu næst bar formaður upp þá tillögu félagsstjórnarinnar, að kjósa fyrverandi margra ára formann félagsins, Árna Thorsteinsson, heiðursfélaga þess, og var það samþykt í einu hljóði.

III. Stjórn félagsins.

Formaður: Eiríkur Briem, prestaskólakennari.
Varaformaður: B. M. Ólsen, dr., prófessor.

Fulltrúar: B. M. Ólsen, dr. prófessor.
Hannes Þorsteinsson, ritstjóri.
Jón Þorkelsson, dr. landsskjalavörður.
Pálmi Pálsson, kennari.
Stgr. Thorsteinsson, yfirkennari.
Þórhallur Bjarnarson, lektor.

Skrifari: Pálmi Pálsson, kennari.
Varaskrifari: Hallgrímur Melsted, bókavörður.
Féhirði: Þórhallur Bjarnarson, lektor.
Varaféhirðir: Sigurður Kristjánsson, bóksali.

Endurskoðunarmenn: Jón Jensson, yfirdómari.
Jón Jakobsson, forngripavörður.

Reikningur hins íslenzka Fornleifafélags 1903.

Tekjur.

1.	Í sjóði frá fyrra ári			kr.	660	54
2.	Tillög félagsmanna			—	67	00
3.	Styrkur frá Forngripasafninu til að spyrja upp forngripi			—	100	00
4.	Styrkur úr landssjóði			—	400	00
5.	Vextir á árinu:					
	a. af bankavaxtabréfi	kr.	22 50			
	b. úr sparisjóði	—	45	—	22	95
				Samt. krónur	1250	49

Gjöld:

1.	Kostnaður við Árbókina 1903			kr.	259	51
2.	Greitt Brynjólfi Jónssyni fyrir fornleifarannsóknir			—	140	00
3.	Ýmisleg útgjöld			—	6	20
4.	Í sjóði við árslok 1903:					
	a. bankavaxtabréf	kr.	500 00			
	b. í sparisjóði Landsb.	—	19 19			
	c. hjá féhirði	—	325 59	—	844	78
				Samt. kr.	1250	49

Reykjavík 1. nóvember 1904.
Þórh. Bjarnarson.

Reikning þenna höfum við yfirfarið ásamt fylgiskjölum hans og getum ekkert að honum fundið.

Jón Jensson. Jón Jakobsson.

IV. Félagar.

A. Æfilangt.

Ásgeir Blöndal, læknir, Eyrarbakka.
Anderson, R. B., prófessor, Ameríku.
Andrés Féldsted, bóndi á Trönum.
Ari Jónsson, bóndi á Þverá í Eyjaf.
*Árni B. Thorsteinsson, komm. af Dbr., f. landfógeti, Rvk.
Arnljótur Ólafsson, prestur, Sauðanesi.
Bjarni Jensson, læknir í Síðuhéraði.
Björn Guðmundsson, kaupm. Rvk.
Björn M. Olsen, dr., f. skólastj. Rvk.
Bogi Melsteð cand. mag., Khöfn.
*Bruun, D., kapteinn í hernum, Kh.
Carpenter, W. H., próf., Columbiaháskóla, Ameríku.
Collingwood W. G., málari, Coniston, Lancashire, England.
Dahlerup, Verner, cand. mag., bókv. Khöfn.
Eggert Laxdal, verzlunarstj. Akureyri.
Eiríkur Magnússon, M. A., r., bókavörður, Cambridge.
*Elmer Reynolds, dr., Washington.
Feddersen, A. Stampe, frú, Rindumgaard pr. Ringköbing.
Friðbjörn Steinsson, bóksali, Akureyri.
Gebhardt, August, dr. fil., Nürnberg.
Goudie, Gilbert, F. S. A. Scot, Edinb.
Hjörleifur Einarsson, r., próf., Undirf.
Horsford, Cornelia, miss, Cambridge, Massachusetts, U. S. A.
Indriði Einarsson, revisor, Rvík.

1) Stjarnan (*) merkir heiðursfélaga.

Jóhannes Böðvarsson, snikkari, Akran.
Jón Gunnarsson, verzlunarstj. Hafnarf.
Jón Jónsson, próf., Stafafelli, Lóni.
Jón Vídalín, kaupmaður, Khöfn.
Kjartan Einarsson, prófastur, Holti.
Kristján Zimsen, kaupmaður, Rvk.
Lárus Benediktsson, f. prestur, Rvk.
Löve, F. A., kaupmaður, Khöfn.
Lehmann-Filhés M., fraül., Berlin.
Magnús Andrésson, próf., Gilsbakka.
Magnús Stephensen, stkr. af dbr. og dbm., f. landshöfðingi, Rvk.
Matthías Jochumsson, f. prestur, Ak.
Müller, Sophus, dr., museumsdirektör, Khöfn.
*Nicolaisen, N., antikvar., Kria.
Ólafur Johnsen, f. yfirkennari, r., Óðinsey.
Peacok, Bligh, Esq., Sunderland.
Phené, dr., Lundúnum.
Schjödtz, cand. pharm, Óðinsey.
Sighvatur Árnason, dbrm., Rvk.
Sigurður Stefánsson, prestur, Vigur.
Stefán Guðmundsson, verzlunarfullrúi, Khöfn.
*Storch, A., laboratoriums-forstjóri Khöfn.
Styffe B. G. (r.-n.) dr. fil., Stokkhólmi.
Sæmundur Jónsson b. Minni-Vatnsleysu.
Torfhildur Þ. Hólm, frú, Reykjavík.
Torfi Bjarnason, skólastjóri, r., Ólafsdal.
Wendel, F. R., verzlunarstj., Þingeyri.

Wimmer, L. F. A., dr. fil., próf., Kh.
Þorgrímur Johnsen, f. héraðsl., Rvík.
Þorsteinn Erlingsson, ritstj. Rvík.
Þorvaldur Jakobsson, prestur í Sauðlauksdal.
Þorvaldur Jónsson, f. héraðsl., r., Isafirði.
Þorvaldur Jónsson prófastur, Ísafirði.
Þorvaldur Thoroddsen, dr., r., prófessor, Khöfn.

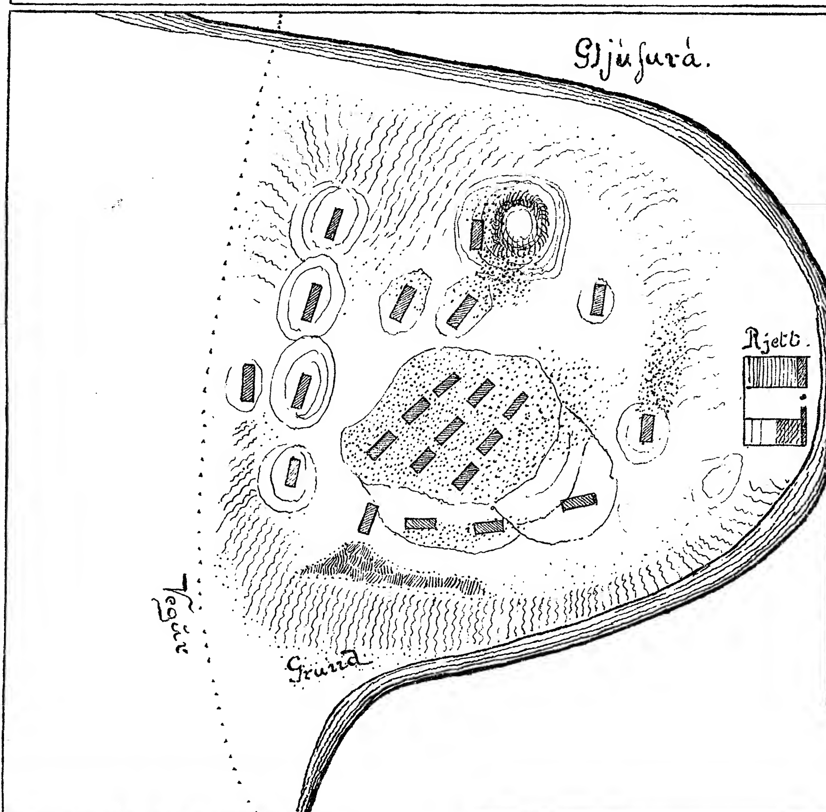
B. Með árstillagi.

Árni Jónsson, prófastur Skútustöðum, 1904*.
Amira, Karl v., próf., München 1903.
Arpi Rolf, dr. fil., Uppsölum, 97.
B. B. Postur, Victoria, Brit. Col. Canada, 1900.
Björn Jónsson, ritstj., r., Rvík, 03.
Brynólfur Jónsson, fræðimaður, Minnanúpi, 03.
David Scheving Thorsteinsson, héraðslæknir, Ísafirði 80.
Eiríkur Briem, prestaskólakennari, r., Rvík, 03.
Finnur Jónsson, dr., prófessor, Khöfn, 1900.
Forngripasafnið í Rvík, 03.
Geir Zoëga kaupm., dbrm., r., Rvk 03.
Gering, Hugo, prófessor, dr., Kiel. 00.
Gräfe, Lukas, bóksali, Hamborg 00.
Greipur Sigurðs., b., Haukadal, 96.
Guðmundur Hannesson, Galtarnesi, Víðidal, 98.
Guðmundur Helgason, próf., Reykholti, 1903.
Guðni Guðmundsson, læknir, Borgundarhólmi, 85.
Gustafsson, G. A., filos. licentiat, konservator, Bergen 93.
Halldór Briem, kennari, Möðruvöllum, 1900.
Halldór Daníelsson, bæjarfóg., r., Rvík, 03.
Hallgrímur Melsted, bókavörður, Rvík, 03.
Hallgrímur Sveinsson, komm. dbr., biskup, Rvík 03.
Hannes Þorsteinsson, cand. theol., ritstjóri, Rvík 03.
Harrassowits, Otto, bóksali, Leipzig 95.
Hauberg P., r., Museumsinspektör, Khöfn 01.
Heipner, R., próf. dr. Göttingen.
Helgi Jónsson, bankassistent, Rvík, 03.
Heydenreich W. dr. Günzburg 04.
Hinrik K. Hugason Bürgel, Leipzig 02.
Johnston A. W., hon. treasurer, Viking Club, Lundúnum 04.
Jón Jónsson, læknir, Vopnafirði 99.
Jóhannes Sigfússon, yfirkenn., Rvík 87.
Jón Borgfirðingur fræðimaður, Rvík 96.
Jón Jakobsson, alþingism., Rvík
Jón Jensson, yfirréttardómari, Rvík 03.
Jón Þorkelsson, dr., landsskjalavörður, Rvík, 03.
Jónas Jónasson, próf., Hrafnagili 93.
Jósafat Jónasson, Winnipeg, 00.
Kaalund, Kr., dr. phil., Khöfn 02.
Kristján Jónsson, yfirréttardómari, Rvík 03.
Lestrarfélag Fljótshlíðar 04.
Lestrarfélag Austurlandeyinga 96.
Magnús Helgason, prestur, Torfastöðum 03.
Matthías Þórðarson, stud. mag., Khöfn 04.
Mollerup, V., dr. fil., r., Museumsdirektör Khöfn.
Mogk E., dr., prófessor, Leipzig 03.
Montelius, O., dr. fil., Am., Stokkhólmi 01.
Ólafur Guðmundsson, læknir, Stórólfshvoli 81.

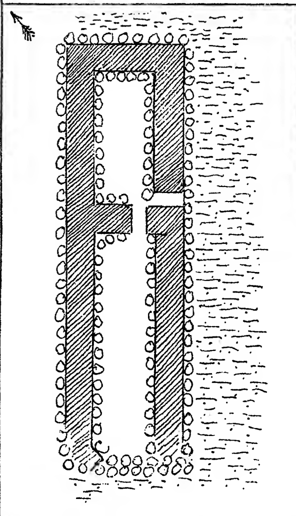
*) Ártalið merkir, að félagsmaðurinn hefir borgað tillag sitt til félagsins fyrir það ár og öll undanfarin ár, síðan hann gekk í félagið.

Ólafur Ólafsson, prestur, Rvík 81.
Páll Briem, f. amtm., r., dbrm., Rvík 02.
Pálmi Pálsson, skólakennari Rv. 03.
Pétur Jónsson, blikkari, 01.
Pétur J. Thorsteinsson, kaupm., Khöfn, 00.
Sigfús H. Bjarnarson, konsúll, Ísaf. 94.
Sigurður Gunnarsson, próf., Stykkishólmi 81.
Sigurður Kristjánsson, bóksali, Rvík 03.
Sigurður Ólafsson, sýslumaður, Kaldaðarnesi 00.
Sigurður Þórðarson, sýslumaður, Arnarholti 03.
Staatsbibliothek í München 00.
Stefán Egilsson, múrari, Rvík 84.
Steingrímur Thorsteinsson, rektor, r. Rvík 03.
Steinordt J. H. V., theol. & fil. dr. (r. n.), Linköping 93.
Tamm, F. A., dr., docent, Uppsölum 03.
Tryggvi Gunnarsson, bankastjóri, r., dbrm., Rvík 03.
Valdimar Briem, r., próf., Stóranúpi 01.
Valtýr Guðmundsson, dr. phil., docent, r., Khöfn 97.
Þóra Jónsdóttir, frú, Reykjavík 03.
Þórður J. Thoroddsen, bankagjaldkeri, Rvík 80.
Þórhallur Bjarnarson, lektor, r., Rvík 03.
Þorleifur J. Bjarnason, kennari, Rvík.
Þorleifur Jónsson, prestur, Skinnastöðum 00.
Þorsteinn Benediktss., prestur, Bjarnanesi 98.
Þorsteinn Jónsson, héraðslæknir, r., Vestmanneyjum 04.

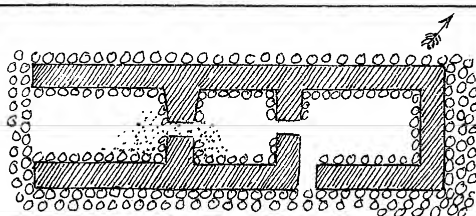
Þinghólsþingstaður.

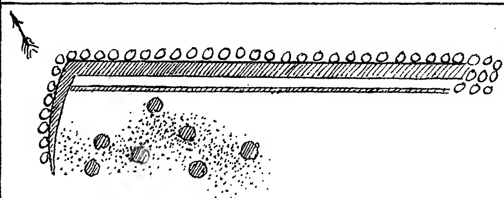
Ísrauðarstaðir.

Oddstaðir.

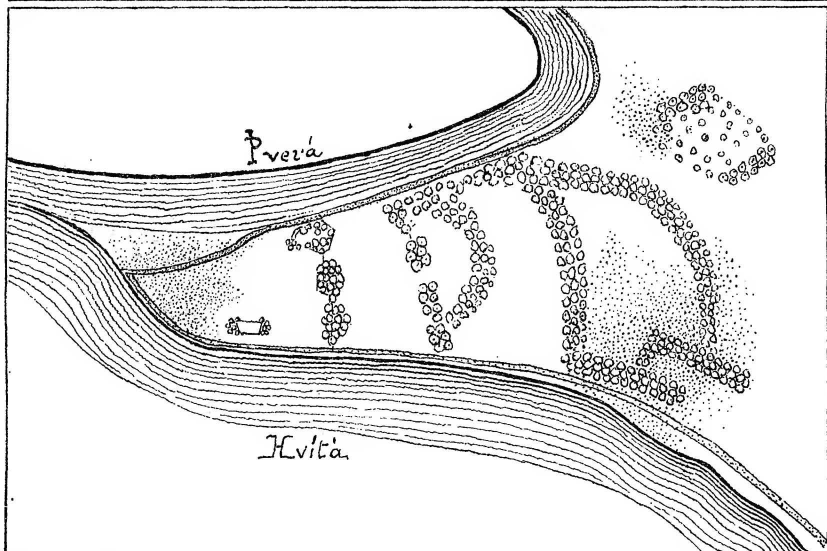

Hoftóft á Þyrli (eins og hún lítur nú út).

FOTOLITH PACHT & CRONE

Ness-Faxið, með mannvirkjaleifum.

Stafholtsey að fornu (sjeð af Stafholtsfelli).

